REIAL ACADÈMIA
DE FARMÀCIA
DE CATALUNYA

DISCURS

LLEGIT EN L'ACTE D'INGRÉS DE L'ACADÈMICA CORRESPONENT
IL·LUSTRE SRA. DRA. EVA MARÍN AZNAR
CELEBRAT EL DIA 18 DE SETEMBRE DE 2023

PRESENTACIÓ A CÀRREC DE L'ACADÈMICA NUMERÀRIA
EXCEL·LENTÍSSIMA SRA. DRA. NÚRIA CASAMITJANA CUCURELLA

BARCELONA
2023

ON ES EL MUSEU DE CIENCIES DE LA SALUT DE CATALUNYA?

EINES PER A LA DEFINICIÓ D'UN PROJECTE

DISCURS

llegit a l'acte d'ingrés de l'Acadèmica Corresponent

Il·lustre Sra. Dra. Eva Marín Aznar

Celebrat el dia 18 de setembre de 2023

PRESENTACIÓ

a càrrec de l'Acadèmica Numerària

Excel·lentíssima Sra. Dra. Núria Casamitjana Cucurella

Barcelona
2023

L'Acadèmia no es fa solidària de les opinions que s'exposen en les publicacions, de les quals és responsable l'autor.

Generalitat de Catalunya
Departament de Justícia

Amb la col·laboració del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya

Dipòsit legal: B-15274-2023
GAM DIGITAL

PRESENTACIÓ

a càrrec de l'Acadèmica Numerària

Excel·lentíssima Sra. Dra. Núria Casamitjana Cucurella

Excel·lentíssim Senyor President,
Excel·lentíssims i Il·lustres Senyores i Senyors Acadèmics,
Distingides autoritats acadèmiques i professionals,
Autoritats, amics, senyores i senyors, tant els presents a la sala com els que ens segueixen a distància.

Agraeixo a la Junta de Govern de l'Acadèmia l'honor d'encarregarme la presentació de la nova acadèmica corresponent electa, la Dra. Eva Marín Aznar, encàrrec que accepto en nom dels tres acadèmics que vam signar la seva candidatura, els Drs Cèsar Blanché, Josep Boatella i jo mateixa.

La Dra. Eva Marín va néixer l'any 1980 a Sabadell. Cursà a la Universitat de Barcelona, la Llicenciatura en Belles Arts, en l'Especialitat de Conservació Restauració de Béns Culturals, que acabà el 2004.

Amb un perfil clarament interdisciplinari, la seva tesi doctoral es va dur a terme en el grup de recerca Qüestram- R, de la secció departamental de Química Analítica també de la Universitat de Barcelona, amb el títol *Desenvolupament i evolució d'un sistema modificat d'Espectrometria de Masses amb plasma acoblat inductivament i ablació làser per a la caracterització no destructiva d'obres del Patrimoni Cultural*, la qual va ser defensada el 2015 a la Facultat de Química i va merèixer la qualificació d'excel·lent, comportant diverses publicacions derivades.

Entre els anys 2009-2012, la Dra. Marín va gaudir d'una beca de col·laboració amb el Museu d'Història de la Farmàcia de la Facultat

de Farmàcia, en tasques de catalogació i registre, així com en el muntatge d'exposicions sota la mentoria de la Dra. Iris Figuerola i Pujol, acadèmica corresponent d'aquesta institució. Va participar juntament amb Manuel Subirà i Rocamora, també acadèmic corresponent, en la selecció del material, disseny i redacció de textos d'exposicions organitzades amb el Museu de la Farmàcia Catalana/Facultat de Farmàcia de temàtica científica basades en el Patrimoni Farmacèutic amb la col·laboració de diferents institucions. Entre algunes de les exposicions cal destacar: *El Medicament i la Fusta*, *Papers Medicinals* o *La Farmaciola Portàtil*, així com centrades en la publicitat farmacèutica com *Cartells de Farmàcia* i en l'exposició itinerant *El Vent i la Farmàcia*. Aquest període de formació professional va culminar al 2012 amb la publicació del llibre-catàleg: *Tresors de la Farmàcia Catalana. Commemoració del 5è centenari de l'edició del llibre de la Concòrdia dels Apotecaris de Barcelona 1511-2011*. Que edità la Universitat de Barcelona amb motiu d'aquest commemoració.

D'aquests primer contacte amb la història i el patrimoni farmacèutics, n'ha esdevingut una carrera professional i en deriva fins avui gran part de la seva activitat posterior. Focalitzada en la promoció del patrimoni científic i tècnic, va reprendre la formació acadèmica amb un postgrau en *Direcció Estratègica de Museus i Centres Patrimonials* per la Universitat de Girona, i amb un Màster en Història de la Ciència, a més de cursos específics professionals en els àmbits com la *Museografia i gestió de museus,* el 2019.

Paral·lelament, va ser professora associada d'Història de la Farmàcia de la Universitat de Barcelona els anys 2018 i 2019. Actualment és col·laboradora del Seminari d'Història de la Farmàcia en el Grau de Farmàcia de la Universitat Ramon Llull, i conservadora del patrimoni farmacèutic al Consell de Col·legis Farmacèutics de Catalunya des del 2019. Anteriorment des del 2016 ho era de la Fundació Concòrdia Farmacèutica i va ser en aquest context que vaig conèixer la Dra. Marín, amb qui posteriorment vaig coincidir en les reunions al Col·legi de Barcelona quan va presentar un primer avantprojecte per a la creació d'un Museu de Ciències de la Salut, impulsat per diverses institucions i liderat pel llavors president del Col·legi de Barcelona Jordi de Dalmases, igualment acadèmic corresponent d'aquesta Reial Acadèmia.

En l'actualitat és investigadora principal del Projecte de Museïtzació de la Farmàcia Pinyol de Llardecans, amb l'obtenció del Premi, Ajut de Recerca " Francesc Salvà i Campillo" atorgat pel Museu Nacional de la Ciència i la Tècnica de Catalunya i l'Institut Ramon Muntaner. Projecte que va presentar com a comunicació oral a les XV Jornades d'Història de la Farmàcia, celebrades a Vallbona de les Monges l'any 2021 amb la voluntat de fer difusió i promoció del patrimoni farmacèutic en àmbit rural de casa nostra.

En relació a aquest context la Dra. Marín ha escollit el tema del seu discurs que invita a reflexionar sobre la situació del patrimoni sanitari català, l'origen de les col·leccions, el significat dels objectes i la importància de reformular alguns dels trets definidors del patrimoni per adaptar-los als nous temps i a les noves i diverses mirades del segle XXI.

Visió interdisciplinària que pot aportar la nova acadèmica a la Reial Acadèmia i en especial a la secció cinquena en aspectes de conservació i promoció del patrimoni, ja sigui en el sentit museístic i d'exposició de peces, com també en el vessant documental d'estudi i promoció de la professió farmacèutica des d'una mirada historiogràfica.

Per això demano al Sr. President que llegit el discurs preceptiu, li atorgui els atributs que l'acrediten com a acadèmica corresponent.

Moltes gràcies.

Excel·lentíssim Senyor President,
Excel·lentíssims i Il·lustres Senyores i Senyors Acadèmics,
Distingides autoritats acadèmiques i professionals,
Autoritats, amics, senyores i senyors, tant els presents a la sala com els que ens segueixen a distància.

M'agradaria compartir amb vostès l'emoció que sento en trobar-me aquí, a les portes d'una institució com al Real Acadèmia de Farmàcia de Catalunya. El meu nomenament va ser una humil sorpresa i voldria agrair a la Dra. Núria Casamitjana, i per extensió a tota la secció V d'Història, Legislació i Deontologia, així com al Dr. César Blanché i al Dr. Josep Boatella el suport a la meva candidatura. Espero poder contribuir amb professionalitat i rigor a la responsabilitat que implica aquest nomenament.

En una ocasió com aquesta és inevitable, i potser necessari, fer-se una petita autoanàlisi per veure el camí recorregut. Intentar fer balanç de tots aquells llocs i persones que amb la seu suport i confiança m'han acompanyat fins aquí, mentre intento no perdre'm observant els arcs medievals d'aquest espai tan emblemàtic, la Farmàcia de l'antic Hospital de la Santa Creu, un entorn immillorable pel discurs que voldria presentar en aquesta ocasió tan especial.

És difícil agrari en dos minuts totes aquelles persones, amics i col·legues, que m'han acompanyat al llarg de la meva trajectòria professional, doncs he tingut un camí ple de bifurcacions, on la interdisciplinarietat ha estat el *leitmotiv* de la meva història. Un recorregut a vegades difícil de comprendre i que sé del cert ha fet patir a la meva família i amics, a qui des d'aquí voldria agrair el seu suport incondicional, en especial als meus pares.

Dedico un pensament nostàlgic a la meva etapa a la Facultat de Químiques i molt especialment al grup de recerca Qüestram-R del Departament de Química Analítica, a uns companys amb qui vaig compartir llargues hores al laboratori i amb qui, com a doctorand, em vaig formar en la recerca i la curiositat científica, adquirint ja de per vida, la inquietud i motivació per la investigació. Va ser precisament al llarg dels estudis de màster que em conduirien al doctorat, allà al 2009, que vaig entrar en contacte per primera vegada amb el patrimoni farmacèutic. Van ser tres anys de becària al Museu de la Farmàcia Catalana, custodiat a la Facultat de Farmàcia de la UB, sota la mentoria de Iris Figuerola, on vaig aprendre a respectar i valorar el llegat de la farmàcia catalana. Amb ella, hi col·laborava un personatge curiós i carismàtic que des de fóra ens assessorava. Poc m'imaginava jo que seria ell qui marcaria el meu futur professional. Era el Sr. Manuel Subirà i Rocamora, a qui dedico un esment molt especial, ple d'afecte i gratitud, de qui em considero deutora i seguidora ara, a més, com a responsable de la Fundació Concòrdia Farmacèutica, el seu projecte i avui el meu, amb una gestió marcada pel seu esperit i continuadora del seu llegat, les seves premisses i lliçons. Menció especial mereixen els membres del Grup de Santa Magdalena, persones voluntàries de l'àmbit farmacèutic que de manera desinteressada, amb cura i minuciositat pròpia del sector, es dediquen a recollir, fotografiar, classificar i en definitiva salvar de la desaparició el nostre llegat professional. En Josep Maria, la Irene, la Dolors, en Manel, la Maria Jesús i més recentment *els Andreus* a qui agraeixo el seu acompanyament, també aquí avui. No voldria deixar de transmetre el meu agraïment als companys del Consell de Col·legis Farmacèutics de Catalunya, on he conegut un gran equip humà i de treball que m'ha acollit sense restriccions i m'ha permès apropar-me una mica més a la professió i al col·lectiu, així com als membres de la seva Junta, actualment els Patrons i Patrones de la Fundació.

Si bé són molts els records, a vegades n'hi ha un que sobresurt respecte els altres. Aquell que representa la clau de volta, i en el meu cas és el Llibre de la Concòrdia dels Apotecaris de Barcelona de 1511, un obra emblemàtica de la història de la farmàcia catalana i, també, de la meva pròpia. Era finals del 2010 i a les estances del Museu de Farmàcia hi regnava la calma fins que, per la porta i sense cita, va

entrar el Sr. Subirà, l'única persona capaç de trasbalsar i capgirar el despatx i la col·lecció en menys de 5 minuts. En una tarda canviaria el meu futur mentre m'explicava la necessitat de fer una exposició retrospectiva per commemorar els 500 anys de l'edició d'aquesta peça única. Em va dir: *És un moment històric i, si no ho fa ningú, haurem d'esperar 500 anys més per a celebrar-ho*. Una sincera preocupació m'envaïa mentre avaluava la magnitud de la proposta un cop va marxar. *Ho faig o no?* Era clar i, malgrat la inexperiència, el projecte va tirar endavant gràcies a la participació indispensable dels companys del Vicerectorat de Cultura i Patrimoni de la UB, en especial de Pilar Mateo, qui es va prendre la meva proposta i també els meus dubtes, com un acte de responsabilitat i de valentia. Amb ella vam visitar les col·leccions, públiques i privades, a la recerca dels objectes: el Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona, el Museu Diocesà de Lleida, el Víctor Baleguer, el Museu Cusí i tants d'altes, tots prestos per aconseguir una exposició memorable, com no podia ser d'una altre manera pel llibre de *la Concòrdia*. Agrair als professors de la Càtedra d'Història la seva disposició en assessorar-me la recerca. Va ser un any intens d'aprenentatge, de tardes de correccions de textos amb la Dra. Anna Maria Carmona i amb el Dr. Joan Esteva de Sagrera i com no, amb el Sr. Subirà, que van culminar no només amb la redacció del catàleg i amb la inauguració de l'exposició, sinó amb la meva total i completa devoció pel tema, pel patrimoni i per una història carregada de significació i riquesa que porta associada la Farmàcia. A tots i totes moltes gràcies.

Han passat catorze anys des d'aquell dia, i aquí estic avui, amb tot un conjunt d'experiències a l'esquena, un sentiment de pertinença i la convicció que val la pena, que hem de treballar per la promoció del patrimoni científic, i en particular el farmacèutic. Són aquests valors, la convicció i voluntat per dur-ho a terme els que ofereixo a la Real Acadèmia de Farmàcia de Catalunya avui, per tal de garantir la pervivència d'un patrimoni en risc i visualitzar un somni, heretat de molts que m'han precedit, la creació d'un Museu de Farmàcia a Catalunya. I amb aquesta idea ben present i, sense més demora, passaré a llegir el discurs a propòsit dels patrimoni sanitari i farmacèutic, tot agraintlos la seva atenció i companyia tant a la sala presencialment com a distància.

ON ES EL MUSEU DE CIENCIES DE LA SALUT DE CATALUNYA?

EINES PER A LA DEFINICIÓ D'UN PROJECTE

Índex

Introducció

Objectius

Hipòtesi i metodologia

1. Patrimoni sanitari: orígens, evolució, significats i usos
   1.1. El col·leccionisme Científic: Orígens i evolució del patrimoni sanitari
   1.2. Significats i usos del patrimoni sanitari: discurs vers negociació

2. Les institucions: la situació real i els seus professionals
   2.1. Consideracions generals
   2.2. Les institucions dedicades a la conservació
      2.2.1. Museu d'Història de la Medicina de Catalunya (MHMC)
      2.2.2. Museu de la Farmàcia Catalana (UB)
      2.2.3. Fundació Concòrdia Farmacèutica
      2.2.4. Museu d'Odontològic COEC
      2.2.5. Àmbit Infermeria- Associació FEBE
      2.2.6. Àmbit Veterinària – Associació Història de la Veterinària
      2.2.7. Arxiu Històric de les Ciències de la Salut Dr. Simó Selgà

3. Anàlisis de tendències, oportunitats i reptes del sector
   3.1. Tendències i inspiracions en el sector: Museografia/Salut
      3.1.1. Museus Universitaris: didàctica vers epistemologia
      3.1.2. Ecomuseus: La immersió en el lloc d'origen
      3.1.3. Museus consolidats en el corporativisme
      3.1.4. Més enllà del patrimoni parlem de salut
      3.1.5. El Museu com a centre de recerca i desenvolupament
   3.2. Oportunitats i reptes en els tres sectors implicats, i nosaltres on estem?
      3.2.1. Recuperació de les col·leccions sanitàries: la fortalesa d'una voluntat històrica

3.2.2. Les Ciències de la Salut: Necessitat d'un centre d'interpretació i promoció científica
3.2.3. Sensibilització ciutadana vers la salut, la malaltia i el benestar: Una oportunitat social.

4. Aportació final: una proposta de Centre
4.1. Un projecte per un Auditori Museu
4.2. Definició del centre
4.2.1. Missió
4.2.2. Visió
4.2.3. Valors
4.3. Proposta de disseny i activitats
4.3.1. Activitats de l'auditori Museu

Conclusions

Agraïments

Referències

Annexos

Introducció

Aquest treball és el resultat d'un procés intens d'anàlisi i reflexió, elaborat en els últim anys, en el context de la conservació i promoció de patrimoni científic, en concret sanitari i farmacèutic. Un recerca propera, teòrica però també pràctica, enriquida per la possibilitat de conversar amb els actuals responsables de diferents col·leccions sanitàries (públiques i privades) per tal de realitzar una diagnosi i contextualització de les necessitats i les perspectives del sector a curt i llarg termini, una fotografia real gens encoratjadora.

Però el que per molts pot ser un motiu pel desencís, per d'altres representa una oportunitat i un repte. En aquesta línia, el treball lluny de submergir-se en el pessimisme, intenta donar resposta a la situació proposant la necessitat de revaluar aquestes col·leccions en el marc de les noves tendències historiogràfiques i museològiques actuals, obrint nous espais de reflexió inicials que ens portaran, poc a poc, a elaborar una nova proposta de valor. Amb aquesta eina i aquest coneixement de partida, es presenta una idea. Un avant-projecte que representa una oportunitat, estructurada i innovadora, per plantejar una política de recuperació real de les col·leccions sanitàries catalanes, per agrupar-les, estudiar-les i presentar-les a l'esfera pública sota l'estela d'una institució dedicada a la seva promoció i protecció.

El punt de partida es circumscriu en el fet que a Catalunya no hi ha un museu dedicat al patrimoni de les Ciències de la Salut. Crida l'atenció, d'altra banda, que sí que existeixen alguns museus amb dimensions, estructures i continguts diversos, petits i dispersos, però que no poden abastar un projecte d'una dimensió tal que permeti oferir als públics tots els serveis que avui s'esperen d'un museu modern. Això significa que tenim a Catalunya, en especial a l'entorn de Barcelona, col·leccions públiques i també privades que en no disposar d'espai suficient ni pressupost, no estan exposades al públic o bé nomes se'n pot veure una petita part. Col·leccions invisibilitzades, que es troben avui moltes d'elles en perill de desaparició per manca d'un projecte

de futur continuatiu, posant en risc un llegat patrimonial i arxivístic únic i representatiu de la Història de Catalunya.

Cal ser conscients, i alhora celebrar, que les diferents disciplines sanitàries han promogut nombroses iniciatives de protecció i col·leccionisme al llarg del s. XX, sobretot a partir dels anys 80. Iniciatives que han donat lloc a agrupacions d'objectes històrics que demostren que Catalunya veu en el seu propi desenvolupament la creació d'un llegat històric, artístic i científic relacionat amb l'àmbit sanitari molt remarcable. Aquest llegat existeix per sí mateix, legítim i abundant, divulgatiu i pedagògic tant pels professionals del sector com per a la ciutadania. Perquè doncs han estat arraconades i oblidades si la seva existència i importància no poden ser qüestionades?

Sembla a primera vista un qüestió d'utilitat, de retorn i de comprensió de totes les potencialitats d'aquest llegat històric. Situades doncs en el llims de la 'utilitat', aquestes col·leccions representen un esforç extra a les administracions per aconseguir uns objectius que avui no estan clars. Així, la voluntat d'aquest treball ha estat aprofundir en aquest retorn potencial i s'emmarca en la convicció que algunes col·leccions, que en un moment semblen obsoletes o irrellevants, un *waste of space*, poden ser salvades del seu final si tenen la sort de caure en mans d'una nova xarxa que incorpora nous objectius i noves formes de valorització, nous usos i nous retorns. Amb això exposar la necessitat de contextualitzar aquest patrimoni i, en definitiva, definir quin és el retorn que aquestes col·leccions poden aportar a la societat a nivell epistemològic, pedagògic, divulgatiu i lúdic en un intent de revitalitzar-les.

No obstant, la consecució d'un projecte focalitzat en la revitalització i integració pública d'aquestes col·leccions, implica personal especialitzat en els diferents àmbits, un equip interdisciplinari capaç d'afrontar poc a poc aquest gran repte. Però la realitat és que els recursos destinats a aquesta tasca són mínims. Aquesta situació precària, limita enormement la capacitat de gestionar les col·leccions des d'una perspectiva àmplia i transversal i porta, inevitablement, a la seva gradual descontextualització, a l'estancament i a l'oblit. La manca de personal especialitat implica no poder generar continguts nous, no poder fer exposicions ni recerca, no poder fer visites guia-

des a estudiants i professionals del sector ni pensar en nous públics i retorns; implica, en última instància, la pèrdua gradual del significat de les col·leccions. Si una concepció del patrimoni el defineix com a símbol d'una comunitat, una comunitat que li dóna un valor, aleshores un patrimoni sense públic, acabarà per desaparèixer. Davant d'això només manca qüestionar-se si val la pena conservar aquest patrimoni. Volem seguir mirant aquestes col·leccions amb pena, sent conscients que la erosió gradual i la pèrdua d'impacte social seran inevitablement el seu final?

És possible que el lent procés que porta a *la mort d'una col·lecció* en el context del s. XXI sigui en alguns casos una eventualitat natural. Evitar això implica ser capaços d'analitzar la situació amb claredat i realisme i localitzar aquells punts primordials, així com aquelles tasques imprescindibles i urgents. En aquest sentit un dels factors que més preocupa als responsables actuals de la custòdia d'aquest patrimoni, és la conservació de la documentació associada als objectes, l'enllaç entre el present i el passat. En relació a aquest punt, al llarg dels últims quatre anys, s'ha tingut la oportunitat de realitzat un treball de camp extens, basat en una metodologia d'anàlisi i revisió, amb visites in situ, entrevistes i converses amb el personal responsable de diferents col·leccions sanitàries. Els resultats indiquen que moltes d'aquestes agrupacions d'objectes poden desaparèixer en els anys propers. Això ve determinat pel fet que els propis col·leccionistes i conservadors responsable, en molts casos professors universitaris o professionals sanitaris, els actuals coneixedors dels objectes, les diferents classificacions i la documentació relacionada, són persones d'edat avançada que han assumit la responsabilitat de la protecció i promoció de patrimoni sanitari de manera voluntària i més enllà de les seves obligacions professionals habituals. Aquesta situació lluny de ser ideal, s'ha mantingut al llarg de dècades i avui comença a ser insostenible. Sembla doncs primordial arribar a un consens ara, mentre tenim a la nostra disposició l'expertesa de la generació que ens precedeix, els veritables coneixedors de la història que aquests objectes representen, abans d'arribar a una possible situació de no retorn. Mantenir la situació actual, letàrgica, porta a conseqüències irreversibles que derivaran en la gradual pèrdua d'impacte, rellevància i, en definitiva, en la mort de les col·leccions sanitàries catalanes i entre elles les de farmàcia.

Conscients de la situació, aquest treball representa només un punt de partida, de reflexió, de fer palesa la situació, amb l'objectiu de plantejar la creació d'un centre públic de cultura sanitària. Un projecte integrador, gran i ambiciós, que necessita de totes les eines de legitimació disponibles que l'avalin i el justifiquin. Cal dir però que aquesta no és una idea nova, sinó que han estat moltes les iniciatives per fer realitat projectes semblants. No obstant aquestes no han tingut èxit segurament pel fet que es tractaven d'iniciatives individualitzades i segmentàries, impulsades per diferents àmbits de coneixement per separat, majoritàriament iniciatives per la creació de Museus de Medicina o de Farmàcia. Aquestes iniciatives malgrat tenir un interès benintencionat, eren poc realistes donat potser el recorregut limitat d'un museu en els termes clàssics, sobretot en aquests àmbits específics de coneixement, i la incapacitat de sobreviure per sí mateixos només amb les visites i l'impacte social de les exposicions tradicionals. En l'actualitat però aquesta situació ha canviat molt i algunes d'aquestes institucions s'han adonat que una iniciativa individual no té futur. Així aquest projecte que es planteja, s'emmarcaria en una nova tendència i correspon a la voluntat de sumar esforços, de deixar enrere concepcions avui obsoletes i crear un equipament cultural i patrimonial on integrar totes les col·leccions, entitats, projectes i iniciatives relacionades amb el món sanitari de manera conjunta. Com seria aquest centre? A quins segments de població afavoriria? I quins problemes resoldria, identificant reptes i dificultats; són algunes de les qüestions que s'analitzaran al llarg d'aquest treball.

D'aquesta manera el treball s'organitza en quatre capítols principals. El primer dedicat a l'anàlisi de la situació de partida, amb la construcció d'un marc teòric on s'intentarà definir el patrimoni sanitari, els seus orígens i els processos històrics de recol·lecció, exhibició i promoció en diferents moment i destinats a diferents públics. Aquest representa un primer intent d'entendre aquells usos tradicionals i hegemònics originats al s XIX i XX i que inevitablement han arribat fins als nostres dies. D'altre banda, la mirada ja no és la mateixa i la postmodernitat porta a explorar conceptes nous com el de *patrimoni dinàmic*, les *working collections* i la *presència dels objectes*. Aquests permetran analitzar les capacitats comunicatives i narratives del patrimoni sanitari, visualitzar-ne noves interpretacions i usos, posant de manifest un canvi de tendència generalitzat que fa bascular el focus

d'atenció tradicional i canònic des dels objectes i les col·leccions cap a un nou interès més centrat en els receptors, els públics i les experiències dels usuaris.

A continuació es contraposa aquest marc inicial teòric amb la situació real a Catalunya. Per fer-ho s'analitzen aquelles institucions catalanes que avui són les responsables de la conservació de patrimoni sanitari. En concret s'avaluen les capacitats, els recursos disponibles i activitats de conservació i promoció de: 1) Associació FEBE (Infermeria); 2) Museu de la Farmàcia Catalana i Fundació Concòrdia Farmacèutica (Farmàcia); 3) Museu d'Història de la Medicina de Catalunya (Medicina); 4) Museu COEC-Dr. Felipe Mestre Armengol (Odontologia); 5) Associació Catalana d'Història de la Veterinària (Veterinària). De manera complementària i, més enllà de les institucions descrites, en el capítol tercer s'avaluen també diferents tendències del sector que, en el marc d'institucions ben estructurades i suportades per diferents administracions, públiques, privades i universitàries, han donat lloc a projectes museístics complerts dedicats al patrimoni sanitari. Amb aquest recorregut s'avaluen doncs diferents models disponibles, des dels museus universitaris, els ecomuseus o el corporativisme; però alhora diferents nivells d'abstracció dels usos i significats dels patrimoni sanitari que porten a elaborar propostes de valor per un ampli ventall de públics i generadores d'experiències enriquidores per a diferents sectors. De totes s'han seleccionat cinc propostes diferents, totes elles mostren aquesta tendència en buscar la participació ciutadana, la generació d'experiència i vivències que, combinades amb l'aportació semàntica, complementen les relacions potencials que poden desenvolupar diferents segments de la població amb el patrimoni sanitari.

És avalats per aquest marc general quan es planteja una acció conjunta de salvaguarda i promoció del patrimoni sanitari català, amb la creació d'un centre de promoció de la Cultura Sanitària en tots els seus àmbit possibles. Aquest plantejament integrador, amb una missió molt allunyada de la idea tradicional de museu, gaudeix avui d'un context immillorable després de la situació d'emergència sanitària. En aquest apartat és interessant introduir aquest canvi social vers la preocupació creixent en temes com la salut, la malaltia i sobretot el benestar. L'estat de la pandèmia a incrementat aquesta sensibilització

i sembla avui necessari crear una institució cultural que faci de pont entre les 'ciències sanitàries' i la ciutadania per tal de donar resposta a aquesta inquietud i apropar temes complexos a un públic no especialitzat.

El següent pas és definir l'abast real d'aquest projecte. Amb aquest objectiu el quart capítol correspon a una fase creativa i imaginativa de definició del centre per disposar, finalment, d'un model a seguir. Un document que serveix no només per assentar les bases inicials del projecte, sinó que alhora, ens permeti disposar d'una eina de comunicació del mateix als responsables de la presa de decisions, als diferents grups d'interès i a col·laboradors potencials i possibles mecenatges. Per això el treball es centra en pensar la identitat institucional del centre que es vol crear, formulant conceptes bàsics de visió, missió i valors. A més, la proposta d'un conjunt d'activitats s'orienta cap a la creació d'un equipament a cavall entre la divulgació, la investigació, la conservació i la història, oferint una entitat clarament bipolar: per una banda de suport i promoció de la recerca i la innovació i per l'altre amb una clara voluntat social d'aproximar aquest coneixement a la ciutadania. La proposta és un Auditori Museu el qual vertebraria tota la resta de funcionalitats i d'activitats. Una institució dedicada a la promoció de les Ciències Sanitàries que a la llarga pugui esdevenir un centre de referència com:

- Un lloc de reunió modern on posar a l'abast dels professionals sanitaris els últims avanços en investigació mitjançant congressos nacionals i internacionals.
- Un espai per la conservació i exposició del patrimoni i divulgació de la història.
- Un punt de trobada per a tallers i xerrades on el tema principal sigui la salut fent participar a la ciutadania.
- Un hotel d'entitats que permeti el diàleg i la col·laboració entre associacions, fundacions i entitats relacionades amb el món social i sanitari.
- Un espai de reunió, exposició, estudi i difusió de les Ciències Sanitàries a Catalunya.

En definitiva un centre on prevalgui el diàleg i la reflexió entre especialistes, mitjans de comunicació i ciutadania, per posar en comú

temes medicosanitaris amb una mirada social i comunitària.

Objectius

Els objectius del treball estan orientats a l'anàlisi i diagnòstic per una banda, i a la conscienciació i la difusió de la situació per l'altre. En concret se'n poden definir quatre:

- Presentar la necessitat de definir un pla d'actuació per a protegir el patrimoni sanitari a llarg termini (política de recuperació de les col·leccions sanitàries catalanes).
- Avaluar els possibles usos i retorns així com els públics objectiu que es beneficiarien d'aquesta tasca, amb la voluntat de revitalitzar aquestes col·leccions i justificar l'esforç econòmic i personal que implica la seva conservació.
- Elaborar i presentar una proposta de projecte, les seves fortaleses i debilitats per tal d'avaluar-ne la viabilitat i els possibles retorns tant científics com socials.
- Disposar d'un document estructurat de definició del projecte que serveixi com a eina de comunicació del mateix als responsables de la presa de decisions, als diferents grups d'interès i a col·laboradors potencials i possibles mecenatges.
- Abordar i difondre la problemàtica existent. Difondre la situació i fer-ne palesa la urgència, promovent la conscienciació general i presentant una preocupació real envers la mort imminent de les col·leccions sanitàries catalanes.

Hipòtesi i Metodologia

Tots els àmbits d'aquests treball conflueixen en un problema fonamental, que es pot resumir en una pregunta: Per què no hi ha avui un Museu de Ciències de la Salut a Catalunya? No es tracta de donar una resposta sinó de reflexionar, no només per què no hi és, sinó si hauria d'existir o no.

Per abordar a aquesta pregunta inicial el treball s'organitza en quatre blocs diferenciats, els quals tenen una metodologia concreta. En primer lloc el marc teòric s'ha construït a través de la recerca bibliogràfic i historiogràfica centrada en contextualitzar les col·leccions

sanitàries, els seus orígens i la seva evolució històrica, tant formal com conceptual. En segon lloc un camp d'anàlisi de les diferents institucions dedicades avui a la conservació del patrimoni sanitari a Catalunya (quines hi ha? Quines característiques tenen? Quina infraestructura professional tenen?). Aquesta informació s'ha complementat amb la consulta de les corresponents pàgines web i d'entrevistes als diferents responsables.

Part de la documentació inicial de partida s'ha extret d'un treball previ de màster realitzat en el marc del Màster en Història de la Ciència impartit pel Institut d'Història de la Ciència de la Universitat de Barcelona, en el qual es van analitzar les col·leccions patrimonials de cinc àmbits sanitaris: infermeria, farmàcia, medicina, odontologia i veterinària. Es van entrevistar als responsables, es va realitzar un anàlisi de la situació de les col·leccions i es van definir algunes de les necessitats principals. En concret els professionals enquestats van ser els integrants de la Comissió de Patrimoni Històric Sanitari de Catalunya, nascuda al 2014 en el marc del Congrés d'Història de la Medicina a Igualada. El naixement d'aquesta primera comissió va tenir dues conseqüències importants: per una banda la publicació de la *Declaració d'Igualada*, document que tenia l'objectiu de sensibilitzar l'opinió pública i en especial a l'Administració Pública Catalana sobre la necessitat de posar el màxim esforç en la conservació i preservació del patrimoni sanitari de Catalunya (Annex pàg 76-77). En segon lloc la redacció de cinc macro inventaris on es va recollir un coneixement aproximat del patrimoni sanitari dels diferents àmbits. La participació activa i voluntària de la Comissió i la consulta dels inventaris ha estat clau per a la realització d'aquest treball.

L'últim capítol es basa en una metodologia creativa i inèdita corresponent a un treball de reflexionar, imaginar i dissenyar. Un procés inductiu centrat en l'elaboració d'una primera proposta on abordar temes inicials de conceptualització, viabilitat i d'interès social. No es tracta d'un projecte complert, però sí que es podrien plantejar qüestions inicials com la definició de la missió i objectius, alguns grups d'interès, i sobretot definir quin és el retorn que un centre així aportaria a la ciutadania i quin interès hi podria haver per part de les administracions per dur-lo a terme i apostar-hi. Aquesta part es va realitzar en el marc d'un programa de Postgrau en Direcció estratègica de Museus i Cen-

tres Patrimonials impartit per la Universitat de Girona i va comptar amb la complicitat de diferents professors, en concret de la Dra. Olga López, servint-se alhora de la metodologia abordada al llarg del curs.

1. Patrimoni sanitari, orígens, evolució, significats i usos.

Reflexionar sobre què és el patrimoni sanitari català avui és una tasca complexa per diversos motius. Cal ser conscient que no hi ha, o almenys no s'ha trobat en el transcurs d'aquest treball, una definició institucional de patrimoni sanitari. Aquest fet ens pot portar a pensar que potser existeix una raó per la qual es fa difícil afrontar la gestió d'aquest llegat material. Per aquest motiu, tractant-se d'un tema singularment poc conegut, abans d'analitzar el cas concret que ens ocupa, les col·leccions de patrimoni sanitari a Catalunya, es presenta una descripció general a través de l'elaboració d'un recorregut històric i historiogràfic en relació als orígens, l'evolució, els significats i els usos d'aquest patrimoni. Això permet veure el punt de partida i, alhora, entendre com s'han configurat aquestes agrupacions d'objectes emblemàtics al llarg del temps.

En aquest punt inicial es busca elaborar un discurs dinàmic que ens conduirà, a través de l'anàlisi del col·leccionisme, el patrimoni i els objectes; a una reinterpretació dels usos potencials del patrimoni científic i sanitari, posant de manifest un canvi de tendència generalitzat que fa bascular el focus d'atenció tradicional i canònic des dels objectes i les col·leccions cap a un nou interès més centrat en els receptors, els públics i les experiències dels usuaris.

1.1. El col·leccionisme Científic: Orígens i evolució del patrimoni sanitari

La història d'un objecte comença a canviar radicalment un cop s'ha extret del seu àmbit original. Així, el procés de selecció/museïtzació és el començament d'una sèrie de canvis de significat i de context que marquen la *biografia dels objectes*. Prenem aquesta idea com a punt de partença per plantejar els grans trets històrics, des de l'origen de les col·leccions científiques fins avui, tot analitzant els objectius pels quals van ser creades i el seu paper en la societat en cada moment. S'exposa, així, com tradicionalment les col·leccions científiques es

formen i mantenen per motius molt variats: per plaer i curiositat, per estatus, per crear identitats o vocacions, com a mètode epistemològic o pedagògic, per la generació de capital o simplement com a mostra de responsabilitat i respecte vers el passat i la història. D'aquesta manera, el significat dels objectes varia en el temps i l'espai, però sobretot en funció de qui els contempla i, en aquest sentit, l'ús que se'n fa per part de les institucions responsables, ja siguin col·leccionistes privats, universitats o les administracions públiques, resulta d'especial interès per entendre la conceptualització del patrimoni en cada època i la seva relació amb els públics. Alhora, l'evolució pròpia de la ciència, els seus mètodes i maneres d'entendre els desenvolupaments epistemològics, impliquen construccions canviants i, en definitiva, determinen noves maneres d'entendre els objectes, els seus significats i usos. Aquestes dues visions es complementen per entendre l'evolució global de les col·leccions des del context social al científic, sent aquest últim el que determina la manera de seleccionar, entendre i apropar-nos al patrimoni científic al segle XXI. Això es pot resumir amb aquestes paraules de John V. Pickstone '*for now I would merely underline the analytical necessity of being able to separate understanding from artefacts: understanding may change even when artefacts remain constant*' (Pickstone, 1994, p112).

Ens servim de fonts diverses en un intent d'establir i definir el patrimoni en diferents moments, més que no obstinar-nos en fer una definició única i global impossible. La pregunta clau sempre és la mateixa i planteja desvetllar quins són els processos per decidir, per entendre, què es col·lecciona en cada moment i amb això, quines són les condicions socials i culturals canviants que influeixen en la circulació i exhibició de la cultura material científica, atès que els espais, els públics, així com les normes de conducta, marquen d'alguna manera la nostra relació actual amb el patrimoni (Pardo&Zarzoso 2019).

En parlar de col·leccionisme científic és habitual traçar una línia explicativa sobre la cultura material de la ciència, des dels segles XVI i XVII fins l'actualitat. En aquest recorregut, l'exhibició i representació de la natura va passar d'espais privats, com ara els gabinets de meravelles, a espais privats i públics amb un accés més obert arribant a audiències diverses. Espais representats més enllà dels contextos restringits, des de les institucions oficials, com ara acadèmies, socie-

tats científiques, observatoris, jardins botànics, zoos i universitats, a d'altres espais com cases privades, teatres, els cafès i els salons. Així, els objectes d'història natural van ser sotmesos a desvincular-se del concepte de *natural* per apropar-se al *d'artificial* a mesura que es convertien en cultura material a través dels procés de recol·lecció, emmagatzematge, estudi, exhibició i intercanvi. Alhora, i més enllà de la recol·lecció, cal destacar la intervenció d'inventors itinerants en la construcció d'objectes científics (Hochadel, 2007) i sobretot la participació d'una artesania especialitzada que serà una constant des de mitjans del segle XVIII fins ben entrat el segle XX (Pardo&Zarzoso, 2019). Amb tot, una cultura material que posa de manifest la intersecció entre l'art i la ciència, la interdisciplinarietat, l'artesania i el virtuosisme, amb la producció d'objectes avui preuats de col·leccionisme per la seva dimensió cultural, científica, artística i innovadora de gran qualitat tècnica. Finalment, ja situats en el context industrial i representat genèricament per les exposicions universals, la cultura material científica i també tècnica esdevé entreteniment i diversió no sense emmascarar uns discursos concrets avalats per la força i la potència d'un patrimoni seleccionat deliberadament per la seva capacitat de meravellar i reforçar la imatge d'un progrés legitimador i disciplinador en termes de nació-imperi i de jerarquies de classe, de gènere i de raça. Així, les exposicions, de tota mena, des de mitjan segle XIX, promogudes des dels museus, les universitats o les diferents administracions de l'estat liberal, cada cop més especialitzats, defineixen un nou ordre del món a través de seleccions pensades deliberadament per transmetre uns discursos concrets (Nieto-Galán, 2011).

En general, aquesta periodització, que explica com la cultura material de la ciència es carrega de significats i usos segons els contextos socials en què té lloc, es pot entendre com a part d'una voluntat epistemològica, pedagògica i social, amb un caràcter col·lectivitzador, creador d'identitats siguin científiques, nacionalistes o racials, i un caràcter utilitarista al servei de les *propietats* i no tant orientat als públics i a les seves experiències. Així els podem entendre com uns models lineals, que apareixen i desapareixen, que permeten *entendre coses*, malgrat que la realitat històrica no és lineal en cap de les seves manifestacions, així com tampoc en la producció de coneixement i d'una cultura material associada. Aquests models poden representar una època, tot i no ser exclusius ni evolucionar sols, sinó que formen

part d'un procés acumulatiu, la suma i constant interacció de tots ells en el temps (Pickstone, 1994).

Si entenem així el desenvolupament de la cultura material, d'una manera oberta i transversal, podem analitzar l'origen de la cultura material de les ciències de la salut, del patrimoni sanitari, a partir d'un concepte més ampli, tot introduint un altre factor: el propi desenvolupament científic. Així, la cultura material relacionada amb la medicina científica es va imposar en els discursos destinats a la construcció i definició de les noves disciplines universitàries, tot donant lloc a unes *ciències museològiques* (Pickstone, 1994). Això va suposar la pèrdua, transformació o adaptació d'un patrimoni considerat obsolet, el relacionat amb la medicina galènica, i alhora a la generació d'unes col·leccions que van escriure un nou ordre, projectant una idea de progrés, d'anàlisi, d'objectivitat i de control de l'home sobre la natura, en aquest cas sobre la malaltia.

Així, de manera global les col·leccions sanitàries segueixen una evolució semblant a la resta de patrimoni científic en la seva configuració inicial fins al segle XIX, moment en que la sanitat es veu portada per l'onada de la industrialització, la modernització i la tècnica. El desenvolupament en aquest període de diferents disciplines, l'aparició de gran quantitat d'instruments i d'objectes, tant per la pràctica clínica com per la pedagògica, van donar lloc a una riquesa material important i necessària per l'evolució i especialització mèdica tant en àmbits universitaris com hospitalaris. Alhora disciplines com la farmàcia, i més tard l'odontologia, la infermeria o la veterinària, es van consolidant poc a poc en els àmbits universitaris i incorporen aquesta necessitat material tant en l'àmbit formatiu, amb un ús pedagògic, com en l' investigador i el professional.

D'altra banda, és precisament aquesta professionalització medicosanitària al llarg del segle XIX, marcada també per l'auge dels laboratoris i la seva intervenció política i econòmica en relació a la higiene pública, que la medicina experimenta un gir en relació al paper que juga en la construcció d'un nou ordre públic. Amb això el seu estatus i prestigi augmenten i s'inicia un interès creixent per la revisió del passat i dels seus protagonistes, amb una intenció legitimadora, de dignificació de la seva història. Així, alguns metges, bàsicament

fruit de l'interès personal i la vocació, s'embarquen en la tasca de documentació, preservació i estudi de la història de la seva professió. Aquest interès progressiu per la història de la professió mèdica, escrita pels propis metges, va implicar alhora un interès creixent per la seva producció material i això es veu reflectit en la definició i conservació del *seu* patrimoni: instruments, aparells i recreacions anatòmiques són conservades ja no tant per raons educatives i pedagògiques sinó per il·lustrar la idea de progrés *del seu art*. Aquestes col·leccions, transformades en museus al segle XX, s'obren també al públic amb una voluntat ara doble: exhibir el procés de modernització de la medicina als profans i alhora com a recordatori dels horrors ocasionats als pacients abans del triomf de la moderna i científica medicina (Söderqvist, 2009). Aquest és un dels punts de connexió amb l'estudi de cas que presentem i ens permetrà enllaçar amb les col·leccions sanitàries catalanes i veure el seu origen i raó de ser. Atès que les diferents èpoques i disciplines generen nous significats pels objectes, aquest treball proposa que la capacitat comunicadora i epistemològica d'aquests significats pot ser avui la suma de tots ells, una eina a la nostra disposició per revisitar les col·leccions en el marc de les noves tendències en el camp del patrimoni i museologia, per recuperar alguns dels significats històrics dels objectes del passat adaptant-los al present.

1.2. Significats i usos del patrimoni sanitari: discurs vers negociació

Partint de la definició de patrimoni com el conjunt d'elements naturals i culturals, tangibles i intangibles que són heretats del passat o creats recentment (UNESCO 1998) una pregunta inevitable sorgeix: davant del gran nombre d'elements existents, com es determinen els que es poden considerar patrimonials i els que no? Aquest apartat s'inicia amb aquesta reflexió, relacionada amb les diferents classificacions històriques i institucionals, tot contraposant-les a les recents tendències i consideracions al voltant del concepte de Patrimoni. Aquesta contraposició ens ha d'acompanyar ja tot el treball per entendre qui decideix què és patrimoni i què no és patrimoni i si aquests criteris de selecció s'han de canviar avui.

Endinsar-nos en l'àmbit purament institucional implica revisar tot un conjunt de lleis i definicions, una tasca imprescindible per entendre un

punt de partida general i homologat. Així, segons la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del Patrimoni Cultural Català (DOG 1993), el patrimoni cultural és el conjunt de tots els béns mobles o immobles relacionats amb la història i la cultura amb valor històric, artístic, arquitectònic, arqueològic, paleontològic, etnològic, documental, bibliogràfic, científic o tècnic, i dels béns immaterials integrants de la cultura popular i tradicional i les particularitats lingüístiques. Segons aquest text, els poders públics tenen l'obligació de protegir el patrimoni cultural, conservar-lo, acréixer-lo, investigar-lo i difondre'n el coneixement. Però definir-lo no ajuda a entendre com es decideix i selecciona, sinó que simplement omple un buit, una necessitat etimològica, amb una argument obvi i generalista. No obstant, es pot aprofundir utilitzant alguns arguments disponibles en la tradició museològica. Així per considerar un element com a patrimoni, s'han de tenir en compte les seves dimensions específiques des d'una perspectiva tècnica (el valor artístic o històric), en funció de la seva singularitat, el seu estat de conservació o el seu valor econòmic. A aquest criteri, que a primera vista sembla buit i pobre, se li ha d'afegir la perspectiva simbòlica que ens porta a establir com a patrimoni elements considerats com a tal per part de la població a nivell d'identitat col·lectiva, vinculats a la cultura d'una comunitat, a un sentiment de grup i la seva capacitat per expressar de manera sintètica i emocionalment efectiva una relació entre idees i valors.

Quan pensem, però, en patrimoni ens venen moltes coses al cap que depenen de l'experiència, la sensibilitat i gustos de cada persona. Així mentre uns s'imaginen grans obres pictòriques en museus altres pensen en jaciments arqueològics. És senzill centrar la nostra atenció en el patrimoni material (tangible), malgrat que cada cop la immaterialitat (intangible) es va incorporant a la idea general de patrimoni. Tot i així aquestes referències no engloben tot el patrimoni de la humanitat, sinó que, no només queden algunes llacunes, sinó mars, entre els quals ens trobem el patrimoni científic, tècnic i, en última instància, el patrimoni sanitari (Roca 2015).

Però, com podem definir el patrimoni científic i tècnic? Segons Roca, una mirada antropològica de la cultura aplicada en aquest cas a la cultura científica i tècnica inclouria tot allò que es refereix a l'activitat científica i a l'activitat tècnica, considerant com a tal la investigació

i l'aplicació, però també l'ensenyament, la divulgació o l'artesania, associacions d'idees tractades ja en l'apartat anterior. Així, segons Roca, per tal de poder fer una classificació, cal separar per exemple el patrimoni escrit com manuscrits o llibres, contemplant també actes de reunions, comptes, factures, protocols de laboratori, diaris, articles, cartes, catàlegs i un llarg etcètera. Es pot observar, per tant, la magnitud del patrimoni en qüestió, la seva diversitat tant de formes com de materials, així com de significats i classificacions. És possible que una de les dificultats principals del patrimoni científic sigui precisament aquesta riquesa de formes i continguts que fa la tasca de classificació un repte per als professionals?

No obstant, podem provar d'aventurar una definició si intentem simplificar i centrar-nos potser en el cas particular dels objectes per acabar un altre cop amb un arbre de continguts que es ramifica fins a extensions inesperades. Per citar alguns exemples quan parlem d'elements tridimensionals pensem en objectes però, incloem també els edificis i espais de ciència i tècnica? Això vol dir locals, universitats, col·legis, clíniques, hospitals, granges, mines, fàbriques, escorxadors i altre cop un llarg etcètera. Si ens anem apropant al particular, cal també parlar del mobiliari, els laboratoris, els instruments científics i totes les obres d'art, siguin pintures, escultures o instruments en el llindar de l'ornamentació i la utilitat on s'hi vincula l'activitat científica incloses fins i tot peces musicals, poemes o literatura. Finalment, entrem en un terreny més ambigu encara que ens situa en el llindar de la immaterialitat, en aquest cas l'element humà que ho amalgama tot, és a dir les habilitats que tenen les persones per a fer i desenvolupar ciència (Roca 2015).

Donada la dificultat de definir el patrimoni científic d'una manera discreta, però portats per aquesta necessitat tradicional d'etiquetar i situar un context, una taxonomia i un contingut al patrimoni, no ens ha de sorprendre veure com la catalogació, definició i establiment dels àmbits d'actuació dels diferents patrimonis de la Humanitat va ser un dels objectius i reptes del segle XX. Una tasca lenta però imprescindible que va proporcionar un coneixement extens en el camp. No obstant, ja en el context finisecular, emergeix la idea entre els professionals que la catalogació gairebé enciclopèdica dels patrimonis els ha aïllat, descontextualitzant-los entre ells, establint divisions estàtiques

i que avui, en l'era de la comunicació i la interdisciplinarietat, comencen a estar obsoletes. En aquest sentit el discurs se centra en analitzar una publicació que introdueix la necessitat de redefinir-ho tot, buscant noves connexions transversals i, alliberant-nos de la rigidesa actual, utilitzar el coneixement recollit fins avui com a punt de partida per redefinir el patrimoni, els seus usos i públics (Smith 2006).

Per Smith el patrimoni és, tradicionalment, *discurs* i això porta a elaborar el concepte del *patrimoni autoritzat* i les seves conseqüències. En concret, explora com els *discursos autoritzats en patrimoni* influeixen en la construcció i expressió de certes identitats socials i culturals (tradicionalment relacionades amb els nacionalismes) i com són utilitzats pels discursos hegemònics per regular i minimitzar dissonàncies, en un intent per definir i escriure una versió consensuada de la història que contribueix a l'ordre social establert, ajudant a regular i mantenir la manera en que la gent pensa i interactua amb el món que ens envolta. Aquesta conceptualització del patrimoni limitaria enormement la capacitat d'establir un pont de connexió entre el passat i el present. Per tal de superar això, explora nous conceptes sobre la capacitat d'establir enllaços entre cultura material i identitat sota la premissa que els públics estan desenvolupant una actitud molt més activa i conscient dels diferents usos del patrimoni del que s'havia considerat al segle XX. Així el patrimoni és ara *negociació*. La idea és utilitzar el passat i les memòries tant individuals com col·lectives per dibuixar noves maneres de ser i expressar identitat i en aquest sentit els objectes, els jaciments, les institucions i els museus esdevenen eines culturals per facilitar aquest procés de reinterpretació constant, entenent el patrimoni no tant com una 'cosa' sinó com un conjunt de valors i significats. Així, per Smith la idea de patrimoni no pot ser quelcom estàtic i immutable, sinó dinàmic, i s'ha d'adaptar al pas del temps, als canvis generacionals, a les experiències pròpies de cada usuari i a la seva connexió i creació de significats particulars. Aquesta manera d'entendre el patrimoni, en constant negociació amb el passat i el present, en canvi continu, resulta especialment important en el marc d'aquest treball que intenta aprofundir en la necessitat o no de conservar un patrimoni que avui es troba en perill constant de desaparició.

Apropant el context al cas particular, ens centrem en la recerca dels

valors, significats i experiències que emanen de les col·leccions i objectes i que apel·len directament a l'espectador. No obstant aquesta transició, aquesta basculació del focus d'atenció des del patrimoni actiu (els objectes) a l'individu, no és fàcilment aplicable en el context en que es troben avui les col·leccions patrimonials, els museus i els seus professionals. S'explora, doncs, aquesta crisi actual en la identitat de les col·leccions patrimonials que es reflecteix a la pràctica en una gradual decadència provocada per la falta de recursos, de personal, pel tancament d'espais expositius i la tendència a la digitalització. Els museus virtuals i les exposicions en línia esdevenen, en molts casos, l'únic recurs per intentar mantenir un impacte social capaç de garantir la continuïtat de les col·leccions i evitar la seva desaparició. Aquesta situació ha estimulat l'aparició en els últims anys de projectes de recerca per analitzar els factors determinants que influeixen en la *mort de les col·leccions*. En concret s'analitza la bibliografia fruit del workshop *How Collections End* que va tenir lloc al *Whipple Museum of the History of Science* a Cambridge al 2017 i que evidencia aquest malestar generalitzat de la comunitat especialitzada.

Les conclusions del workshop posen de manifest que, més enllà dels desastres naturals, les col·leccions poden morir abans del seu temps. No obstant això, tenen la possibilitat de sobreviure a la seva utilitat original per ser *usades* una altra vegada sota un nou paradigma, un canvi d'orientació i d'ordre (Jardine 2019). Les col·leccions, que en un moment semblen obsoletes o irrellevants, un *waste of space*, poden ser salvades del seu final si tenen la sort de caure en mans d'una nova xarxa que incorpora nous objectius i noves formes de valorització, nous usos i nous retorns. Les recents tendències en patrimoni obren les portes a una nova manera d'entendre i treballar les col·leccions patrimonials amb la creació de nous continguts i narratives, un canvi de discurs i d'objectius, que pot valoritzar de nou una agrupació d'objectes que semblava haver mort.

En aquest sentit s'analitzen dos conceptes contraposats: el de *working collections* vers la tradicional idea de *Museum collection* proposats per John Willis Clark. Malgrat que el seu argument estigui orientat a la definició de col·leccions bibliogràfiques s'ha pres també com a referent en col·leccions museístiques. Aquesta anàlisi és especialment interessant en aquest treball perquè contraposa la idea tradicional

d'objecte únic i insubstituïble, entès més com a relíquia i no com a generador de coneixement i experiències, concepte que ja introduïa Smith; amb la idea d'objecte útil en tots els seus significats i com aquesta diferent visió en relació a les col·leccions obra una nova branca de recerca. Alhora, aporta un nou concepte que engloba les dues versions i que resulta especialment reveladora en relació a les col·leccions científiques, els anomenats *working museums*, molt més interessants en el fons tant pels especialistes, els estudiants com pel públic en general.

Una *working collection* està constituïda per objectes útils en tots els seus significats, per tant la seva importància no recau en la seva singularitat o exclusivitat. Així es parla de la seva utilitat per una comunitat concreta (en general una disciplina concreta o un sector concret), i en aquest sentit s'ha de treballar per garantir la seva accessibilitat, la seva lectura i reinterpretació constant adaptada a cada nou temps i cada nova tendència i tecnologia. Seran objectes fàcilment substituïbles per d'altres semblants que simplement aportin aquest significat i responguin a la utilitat global de la col·lecció. D'altra banda, si la col·lecció és entesa segons la idea tradicional de temple de les muses, aleshores es tractarà d'un conjunt d'objectes únics que no poden ser substituïts. Objectes valuosos per la seva provinença i origen, per la seva singularitat o relació amb una autoritat específica, entesos més com relíquies estàtiques i no com a generadors de coneixements i experiències.

Segons Clark, aquesta diferent visió en relació a les col·leccions quan es traspassa a les col·leccions científiques pot portar certa confusió alhora d'establir el valor dels objectes. Segons ell, avui encara prima la visió tradicional, comprometent el valor d'altres objectes potser menys 'singulars' però molt més il·lustratius, evocadors i, com Jardine defineix, obre la porta a una nova branca de recerca en la comprensió i definició dels *objectes materials de coneixement* (Jardine, 2009 p14). Aquesta categorització dels objectes porta a un nou concepte que engloba les dues versions anteriors: els anomenats com a *working museus*. En aquest sentit demana un esforç per part dels professionals del sector per demostrar una habilitat per seleccionar entre les moltes narratives diferents que cada objecte és capaç d'explicar, per ser capaços de reinterpretar i adaptar les col·leccions a cada nova època i

així mantenir-les 'en funcionament' o en paraules de Jardine "*to keep them working*".

En el cas concret del patrimoni sanitari s'entén clarament la vessant pedagògica d'aquests objectes per sobre de l'epistemològica. Es tracte d'objectes que avui no generen un coneixement nou com quan estaven *vius*, sinó que són les interpretacions i les diferents mirades les que poden generar discursos molt variats fruit de la reflexió i la influència de cada visitant. En aquest sentit, s'explora la diferència entre significat (*meaning)* vers presència *(presence*), conceptes que van íntimament lligats a les col·leccions sanitàries, i en concret mèdiques. Introduïts per H. Gumbrecht, aquesta diferència estableix una relació directa entre observador i observat, i defineix els mecanismes d'apropiació i de generació d'un coneixement lligat a una resposta sensorial directa, provocada per la presència d'aquests objectes en els espectadors (curiositat, horror, dolor, disgust i en molts casos fascinació), molt més intensa i evocadora que la cognitiva, vinculada tradicionalment amb els textos i la paraula escrita (Söderqvist, 2009, 2006). Una connexió dels objectes amb nosaltres mateixos, el nostre cos, amb la nostra *història emocional* i la nostra identitat pròpia, a part de la comunitària o generacional, que no generen altres categories de col·leccions. Objectes com serres cranials, fòrceps, xeringues i tot un seguit d'instruments que provoquen en el nostre cos una reacció sensorial directa de presència, que ens provoca curiositat, dolor o disgust i que en definitiva no ens deixa indiferents. Davant d'això podem qüestionar-nos la utilitat o propensió de les persones a sentir i experimentar aquestes emocions que a primera vista poden semblar 'poc vendibles'. Doncs no té perquè, i analitzar el factor emocional inherent a la contemplació del patrimoni pot ajudar a desmitificar algunes assumpcions prèvies relacionades amb els gustos dels públics. Alhora s'explora com aquest factor, l'emocional, és primordial en processos d'aprenentatge i per això íntimament relacionat amb la didàctica i difusió d'elements patrimonials a través de la seva presència.

Un article titulat *El Patrimonio Cultural y el sistema emocional: un estado de la cuestión desde la didáctica*, publicat per Joan Santacana al 2018 analitza els factors emocionals des de l'òptica de l'aprenentatge. En aquest sentit, l'article proposa la *Llei de Yerke-*

Dodson (Santacana, 2018) que posa de manifest, ja des d'inicis del s. XX, una relació clara entre l'excitació emocional i l'aprenentatge, sent l'augment de l'activitat emocional un increment en la motivació i en conseqüència en la capacitat d'aprendre. L'emoció, la motivació i l'excitació que provoca la interacció amb el patrimoni activen el nostre procés d'aprenentatge definint el que es coneix avui com la *didàctica de l'objecte*. Així l'educació emocional, en la mesura que incita la motivació produeix en l'individu una alta dosi de satisfacció i de felicitat.

L'article resulta interessant també perquè ajuda a obrir el camp d'emocions disponibles, tant positives com negatives, i contribueix a desmitificar alguns dels conceptes romàntics heretats del passat. I és que no tots els públics estan interessats en les mateixes emocions, i pensar que l'ésser humà només se sent atret per la contemplació de la bellesa és una simplificació del ventall d'emocions que les persones poden buscar en el patrimoni. Repassant algunes d'aquestes opcions l'article enumera diferents exemples. Un cas interessant és visitar per exemple un camp de concentració Nazi, com el de Ravensbrück. Aquest complex patrimonial provoca reaccions molt variades en els públics: còlera, tristesa, indignació... una reacció típicament emocional i no precisament agradable. No obstant això no impedeix que la gent segueixi visitant aquests espais històrics per aprendre i reflexionar sobre fets importants del passat. Així l'article proposa vuit exemples, tots ells incloent emocions molt diverses com alegria o extravagància (arrel de visitar castells romàntics en paisatges idíl·lics); por o ansietat (fruit de la visita de catacumbes romanes plenes de cadàvers); tristesa, aflicció o nostàlgia (amb la contemplació de runes que en el passat eren majestuoses); emocions de sorpresa, amor, passió... totes aquestes emocions totalment legítimes que, aplicades a la didàctica del patrimoni, esdevenen una eina a disposició dels educadors, estudiosos o els guies, per acompanyar als visitants i públics en una experiència d'aprenentatge potenciada per la presencia i la nostra experiència directe amb els objectes.

No hem d'oblidar el significat aquí. En la construcció del significat s'inclou també tot l'anterior per despertar la curiositat, per explicar la història dels objectes en un segon moment, el coneixement que produïen, com ho feien, qui els utilitzava i com han evolucionat fins

als nostres dies. Amb tot això, els museus de medicina i de ciències de la salut en general, han de combinar esforços per explorar tant la *presència immediata* dels objectes com el *seu significat*, utilitzant el factor estètic, subjectiu, sensual i emocional per aproximar-nos al patrimoni, sent conscients que la ciència, la tecnologia i la medicina en museus i col·leccions parteixen d'una situació privilegiada on la presència i el significat coexisteixen i s'enriqueixen mútuament en la nostra apropiació del passat en temes com la salut i la malaltia. Cada generació, cada nova època, cada nou descobriment, implica una relectura, reinterpretació d'aquest passat en funció del context social i cultural de la societat en cada moment.

Aquest treball proposa analitzar els significats dels objectes de ciència, i en concret els sanitaris, en tots els seus contextos diversos, fent de la seva capacitat comunicadora i epistemològica un procés acumulatiu. Això esdevé una eina a la nostra disposició per revisitar les col·leccions, avui considerades potser obsoletes, revisant les definicions canòniques i els discursos hegemònics heretats del segle XX i reprenent alguns dels significats històrics dels patrimonis i adaptant-los al present de cada moment d'una manera dinàmica. Entenem ara els objectes com a transmissors de valors i significats, amb la voluntat no d'utilitzar el patrimoni sinó d'experimentar-lo d'una manera personal i subjectiva.

Sense dubte, aquesta manera d'entendre el patrimoni ha de portar a la comunitat professional (museòlegs, historiadors, comunicadors i artistes) a redefinir el seu paper, les seves possibilitats, tot obrint les portes a la possibilitat de crear un marc nou, en el cas del patrimoni sanitari a Catalunya, que permeti estimular un debat. En aquest sentit, això demana un esforç per part dels professionals del sector per demostrar una habilitat per seleccionar entre les moltes narratives diferents que cada objecte és capaç d'explicar, per ser capaços de reinterpretar i adaptar les col·leccions a cada nova època. No obstant, no podem obviar una crisi actual en la identitat de les col·leccions patrimonials que es reflecteix a la pràctica en una gradual decadència provocada per la falta de recursos que fa molt difícil l'aplicació d'aquesta renovació d'objectius.

2. Les institucions dedicades al Patrimoni Sanitari a Catalunya: la situació real i els seus professionals

Oberta la porta a tot un món immens de possibilitats per aproximarnos al patrimoni científic sanitari, cal analitzar quines són les institucions i els recursos que avui existeixen per tal de fer això possible. Veure el cas concret ens permetrà entendre l'abandó que pateix aquest patrimoni i que es resumeix en la manca de suport institucional i d'una xarxa professional capaç de promoure aquest canvi de paradigme.

L'anàlisi del col·leccionisme a Catalunya i en concret en àmbit sanitari pot portar a més d'una contradicció en el transcurs d'aquest treball. La realitat és que no podem parlar estrictament de col·leccions sanitàries donat que una característica principal és la gran diversitat de material i la seva presència diversa per tot el territori. Aquesta dispersió ve induïda per la manca d'una infraestructura, un consens general de com s'han d'abordar aquestes agrupacions d'objectes, catalogades en major o menor mesura, algunes abandonades a la seva sort. D'avant d'aquesta limitació, la inexistència de col·leccions ben consolidades i protegides, parlarem en el marc d'aquest estudi d'àmbits de treball o àmbits professionals, per a referir-nos al que podrien ser algun dia col·leccions.

Està clar però que no és la única qüestió sobre la taula. Així en els següents apartats es presenten les institucions dedicades avui a la conservació del patrimoni científic i sanitari, la seva casuística, característiques i el personal responsable. En un primer moment s'avaluaran tots els punts generals que comparteixen, amb la voluntat d'establir els punts de partida per, posteriorment, presentar algunes de les entitats responsables analitzades individualment.

2.1. Consideracions generals

En aquest apartat apuntarem algunes conclusions generals, malgrat ser conscients que no s'explica el recorregut que s'ha dut a terme per arribar-hi. En concret es tracte d'una investigació prèvia que va consistir en entrevistar als responsables i visitar les col·leccions. Aquest treball de camp es va dur a terme al llarg d'un treball de màster entre els anys 2020-2021.

Marc genèric: Es tracta d'un camp dedicat a la història i al patrimoni de la ciència i la tècnica en l'àmbit propi de la ciències de la salut a Catalunya. El gruix general engloba principalment el període comprès entre el s. XIX i tot el s. XX. Tot i així es poden trobar exemples documentals i algunes col·leccions més antigues des de l'Edat Mitjana. D'aquesta manera el Patrimoni Sanitari Català comprèn els objectes, llibres, revistes, impresos, documents, i espais associats a unes pràctiques sanitàries, així com l'aportació material dels professionals dedicats a la conservació i promoció de la salut de la població. Està constituït per les col·leccions públiques i privades procedents de la Medicina, Cirurgia, Infermeria, Farmàcia, Odontologia, Psicologia Experimental, Fisioteràpia, Veterinària, la Docència, la Indústria i la Investigació.

En el context concret d'aquest treball es pot dividir en 6 col·leccions o àmbits professionals ja existents a Catalunya: Medicina, Farmàcia i ciències de l'alimentació, Infermeria, Odontologia i Veterinària. Paral·lelament es podria també pensar en una col·lecció heterogènia de Cultura Popular i dues possible per explorar: Psicologia experimental i fisioteràpia que avui excedeixen l'àmbit d'aquest treball.

Definició general: Els propis professionals dedicats a la protecció i promoció del patrimoni sanitari l'entén com a representatiu de l'evolució d'un exercici professional, o la professionalització de les diferents disciplines sanitàries, moltes lligades al desenvolupament paral·lel d'estudis universitaris i a l'auge de l'experimentació de laboratori i la indústria, íntimament lligat al concepte *ciències museològiques* introduït anteriorment.

Les entitats responsables: Històricament es localitzen agrupacions d'objectes que tenen el seu origen com a col·leccions universitàries, la majoria de les quals passen a independitzar-se de les universitats on van ser creades per a formar part de col·leccions dependent de col·legis o associacions professionals. En molts casos els respectius fons provenen de donatius de professionals o famílies de professionals dels diferents sectors sanitaris. És paradigmàtic veure com la majora d'aquestes iniciatives tenen els seus orígens als anys 80 i han constituït agrupacions que s'han anat enriquint amb els anys donant lloc a gran quantitat d'objectes i documentació. Així, les tipologies

d'entitats dedicades al patrimoni sanitari es poden dividir en tres: entitats socials i associacions independents (infermeria i veterinària), entitats creades i conservades en àmbit universitari (farmàcia) i aquelles que a més, han passat a formar part del fons patrimonial de col·legis professionals (medicina, odontologia i farmàcia). En aquest context trobem tres museus consolidats com el cas del Museu d'Història de la Medicina, el Museu d'Odontologia o el Museu de Farmàcia. El casos d'Infermeria i Veterinària són potser els més representatius, donat que no tenen cap seu encarregada de la conservació del patrimoni, malgrat que mitjançant iniciatives personals han involucrat també col·legis professionals i universitats en tasques puntuals.

D'altra banda no podem oblidar els nombrosos col·leccionistes privats que en el cas del patrimoni sanitari són realment abundats i gens coneguts. Aquestes col·leccions independents veuen avui trontollar el seu futur a curt termini a causa del canvi generacional i per falta de suport i recursos, i resulten un tema pendent molt important a analitzar.

Perfil general dels professionals: El patrimoni es troba custodiat per un sector professional heterogeni i dispers. Com es descriurà en l'apartat següent, en tots els àmbits professionals es poden anomenar personalitats concretes, la majoria personal sanitari i professors universitaris, que han agafat la responsabilitat de la conservació del patrimoni de manera voluntària. Aquesta dedicació, en general, no ha estat mai reconeguda per les entitats involucrades que representaven, fet que suposava un temps i esforç extra, no remunerat ni fomentat, ni a nivell de formació professionalitzadora ni a nivell de prestigi o capacitat executiva.

D'altra banda, i a part de definir una situació precària en tots els sentits, el perfil tant específic dels i les responsables porta altres conseqüències derivades. Si bé la bona voluntat ajuda a completar amb més o menys èxit les tasques de recuperació i estudi de les col·leccions, limita molt els usos que s'ha fet del patrimoni i fa molt difícil d'imaginar el retorn que l'esforç que el manteniment i l'exposició suposen. En aquest sentit, les activitats de difusió i promoció es limiten doncs al cercle clàssic, molts cops relacionat amb els conceptes de exclusivitat i significació tradicional *d'objecte relíquia* i el circumscriu a aquelles activitats que els són familiars.

D'aquesta manera és més difícil poder pensar i dissenyar altres activitats ni posar en valor el patrimoni més enllà de la relació directe amb la seva pràctica professional i a un públic molt específic, en general estudiants universitaris, deixant de banda altres variants de públics i vies de comunicació i narratives possible. D'aquesta manera l'estat actual d'aquestes agrupacions d'objectes està íntimament lligada a la capacitat dels seus responsables d'innovar dins el seu petit radi d'actuació, això vol dir:

- **En relació a la importància de la documentació** i el coneixement accessible, trobarem diferents sistemes de classificació, fitxes, Excel, Access, Filemaker, Museumplus, etc... molts en formats no homogeneïtzats. Aquesta característica implica que el coneixement detallat sobre aquestes col·leccions i sobre la importància de cada objecte, la seva localització, estat de conservació, etc. depengui exclusivament dels seus responsables, sent ells i elles les úniques que avui guarden alguna informació i un coneixement global.

- **En relació a les activitats de recerca acadèmica i de didàctica fora de l'aula**, els responsables es troben supeditats als plans educatius i a l'existència, de moment, d'assignatures d'història relacionades amb els diferents camps de coneixement d'història de les ciències sanitàries. Part de la difusió i catalogació es durà a terme doncs gràcies a la capacitat de generar interès entre els estudiants, promovent estudis acadèmics a diferents nivells que contribueixen poc a poc a la seva catalogació i estudi (TFGs, TFMs, tesis doctorals, etc.)

Si bé, aquesta situació ha anat funcionant amb més o menys ventura des dels anys 80, avui no pot ser una activitat que recaigui en el voluntariat i en la 'bona voluntat' dels responsables. En aquest sentit la situació ja no és sostenible donat que molts d'ells es troben en les últimes etapes de la seva carrera professional i, si no trobem la manera de generar un relleu, en uns anys ja no quedarà ningú. Reflexionar sobre aquest punt és adonar-se que ja a curt termini es pot perdre l'enllaç amb els objectes i la informació de la seva rellevància, esdevenint agrupacions d'objectes desconeguts, buits i sense històries per explicar.

Es posa de manifest doncs la **inexistència d'un col·lectiu professional pluridisciplinari**, versats en cultura sanitària i alhora museografia, documentació, restauració, disseny expositiu i de transport, etc. Això alhora porta implícita la conseqüent manca de protocols i manuals de conservació preventiva, manipulació i exhibició d'un patrimoni molt específic (instrumental, reactius químics o substàncies perilloses), fet que preocupa a tot aquell que esporàdicament s'enfronta a material sanitari. En definitiva molta feina per fer i tot un món per descobrir i problemes reals per resoldre.

2.2. Les institucions dedicades a la conservació del Patrimoni Sanitari Català

Aquest apartat sorgeix bàsicament de la reflexió i anàlisi fruit de diverses converses amb els responsables actuals, visites a les diferents col·leccions i xerrades en simposis i conferències. Algunes dades estan complementades amb les corresponents pàgines web institucionals, malgrat algunes estiguin obsoletes o s'actualitzin molt esporàdicament. A continuació es descriuen 5 àmbits professionals: Medicina, Farmàcia, Odontologia, Infermeria i Veterinària, i es fa una petita introducció del context, estat actual, promotors, objectius, estat de la documentació i tasques i activitats de promoció i difusió per cadascuna d'elles.

2.2.1. Museu d'Història de la Medicina de Catalunya (MHMC) – Tancat i desmantellat

Origen i Promotors: Les tasques de salvaguarda i preservació s'inicien de manera institucional amb la fundació del MHMC al 1980 i va ser el professor Felip Cid qui va coordinar el grup d'institucions i va aconseguir els recursos per tal d'arrencar el museu. Un equipament pioner en el sector, registrat en el catàleg de Museus de Catalunya, que va estar obert al públic fins el 1995 i tancat definitivament entre els anys 1997 i 2000, any en que va recobrar l'activitat dirigit per Alfons Zarzoso, però sense disposar d'una seu en condicions. Des dels anys 1990, el Col·legi de Metges de Barcelona és el patró principal i el financer únic de la institució, constituïda des del primer dia com a fundació cultural privada sense ànim de lucre.

Patrimoni: Preserva unes col·leccions d'uns 15.000 objectes procedents de la pràctica mèdica local entre finals del segle XVIII i finals del segle XX. El Museu s'estructura a partir de quatre conjunts materials constituïts per: la col·lecció d'instruments i objectes científics, l'arxiu històric de la professió, la col·lecció de fotografies històriques i la biblioteca històrico-mèdica. No obstant, malgrat existir el MHMC, el patrimoni mèdic es troba dispers en múltiples llocs, com ara escoles de primària, secundària, facultats i estudis de grau universitari, laboratoris, hospitals, empreses, clíniques, altres museus comarcals o municipals, etc.

Objectius (de la web): El museu ha de ser un instrument de caire científic, però també de projecció social de la medicina catalana, per tant, un instrument de caràcter cultural, obert a tota la població. La finalitat principal del museu és l'educació, formació i investigació en la comprensió i el coneixement de la història de les ciències de la salut, a partir del context contemporani de la societat catalana.

Estat de la col·lecció i la documentació: El museu presenta diverses bases de dades en Filemaker que permeten tenir un control i accés a la gestió de la col·lecció. Malgrat comptar amb un dels sistemes de catalogació, registre i emmagatzematge més complerts i detallats, el seu fons no es troba exposat sinó encaixat, en part en els magatzems del Museu Nacional de la Ciència i de la Tècnica de Terrassa. D'altra banda, si en parlar de patrimoni pensem en alguns espais que han tingut un ús mèdic, cal dir que certs lloc estan catalogats, senyalitzats, amb informació pública a la vista. Si parlem d'objectes, bona part de les col·leccions del MHMC estan protegides des d'una perspectiva de conservació preventiva, marcades, etc. No tot aquest material es troba conservat de manera adient i, molt d'altre, dispers en institucions, pot no estar ni ben preservat, ni inventariat, però sobreviu en prestatges i passadissos.

Tasques i activitats de promoció: La seva capacitat de difusió és mínima, malgrat tinguin l'opció de realitzar exposicions periòdiques que permeten difondre i moure un patrimoni cada dia més oblidat. Des del Museu volen plantejar propostes pedagògiques i didàctiques a partir de la col·lecció d'instruments científics antics en contenir tot un arsenal de recursos que es poden explorar per part del professorat

i dels alumnes de les assignatures de física, química, biologia i tecnologia.

2.2.2. Museu de la Farmàcia Catalana- Facultat de Farmàcia (UB)- Tancat, visita amb cita prèvia

Origen i Promotors: El Museu va ser creat l'any 1957 pel Dr. Jesús Isamat Vila amb el nom de Biblioteca - Museu d'Història de la Farmàcia Catalana, considerat a tots els efectes, com un annex auxiliar de l'aleshores seminari d'Història de la Farmàcia. No obstant el resultat actual després de 70 anys de canvis i modernitzacions de la Facultat, ha desterrat el museu a un emplaçament molt bonic i emblemàtic però poc adient en termes d'accessibilitat, conservació preventiva i en definitiva d'espai d'exposició. Si bé, el Museu havia comptat al llarg de moltes dècades d'un grup molt nombrós de professors titulars encarregats de la seva gestió i promoció, així com un moment de grans millores amb el nomenament del seu director el Dr. Joan Esteva de Sagrera, catedràtic en història, com a Degà de la Facultat; avui la situació ha canviat molt. El museu depèn directament del Deganat de la Facultat i compta amb la col·laboració de la Dra. Anna Maria Carmona, catedràtica emèrita en història avui jubilada que, de manera voluntària però sense poder executiu, continua amb les tasques del museu, especialment preocupada per la documentació del fons d'avant una situació de gran incertesa i de relleu dubtós.

Patrimoni: A part del patrimoni relacionat amb l'evolució científica de la disciplina, el fons està també integrat per mobiliari específic d'oficina de farmàcia, on destaca un cordialer del segle XVIII. Especialment emblemàtica és la col·lecció de ceràmica farmacèutica dels segles XVII al XX, entre d'altres objectes per la conservació de substàncies medicamentoses com flascons de diferents èpoques i capces de fusta policromades. Alhora un gran ventall d'estris i aparells tant tradicionals com de laboratori per la confecció i administració de medicaments. També la varietat dels fons del Museu es fa palesa en dues col·leccions botàniques, de diversos autors, iniciades a finals del segle XVIII i finalitzades a mitjans del XIX. Finalment, una col·lecció filatèlica de temàtica farmacèutica, una col·lecció de medicaments i especialitats, i un interessant arxiu de material gràfic i de publicitat farmacèutica completen la col·lecció.

Objectius: Cal destacar com a objectiu principal la tasca ingent de salvaguarda duta a terme pels professors de la càtedra d'història de la farmàcia, amb la recollida de gran varietat d'instrumentació en àmbit de la recerca farmacèutica en les diferents etapes de modernització dels equipaments i laboratoris de la facultat. Alhora la Facultat de Farmàcia de la UB va ser, durant més d'un segle, la única formació reglada disponible en farmàcia, fet que implica que la documentació acadèmica sigui de gran importància per a la recerca històrica dels seus protagonistes.

Estat de la col·lecció i la documentació: Existeix un primer intent de catalogació del fons al qual se li atribueix un nombre aproximat d'uns 2.000 objectes. No obstant, aquesta xifra no és ni molt menys orientativa del volum conservat avui a la Facultat, sinó que està basat en un sistema de fitxes en paper i en un llibre de registre desenvolupat des del seu inici que poc a poc va quedar obsolet fins a abandonar-se i a dia d'avui no es té una idea clara del contingut real del fons. Aquesta situació es va voler adreçar al 2008 amb la creació del Museu Virtual de la Universitat de Barcelona a instàncies del Vicerectorat de Cultura i Patrimoni. Amb aquesta iniciativa es va instal·lar el MuseumPlus a diferents col·leccions científiques universitàries, entre elles farmàcia, que permetia la col·laboració en línia de les diferents facultats i representava un primer intent de posar ordre a les diferents col·leccions de la UB. A més, l'existència d'una beca de col·laboració amb el Museu, avui extingida, permetia tenir un estudiant cada any dedicat exclusivament a la gestió de la col·lecció.

Tasques i activitats de promoció: Un dels objectius principals del Museu a part de la recerca i salvament d'urgència del patrimoni, és l'apropament del seu contingut als estudiants de farmàcia, els futurs defensors d'aquest llegat. Però la manca d'espai per exercir les funcions docents i de divulgació per a les quals va ser creat i les poques o nul·les perspectives d'ampliació que se li ofereixen, ha portat el Museu a instal·lar part dels seus fons en passadissos i escales de la Facultat, incorporant-se a la vida quotidiana d'alumnes i professors. Alhora i gràcies als seminaris i les pràctiques d'història de primer curs, tots els alumnes han de passar obligatòriament pel Museu i realitzar un petit treball de recerca. A més, i similar a infermeria, el Museu es beneficia dels programes de grau i doctorat per la publicació

de diferents treballs sobre el fons. Alhora ha realitzat altres activitats de difusió en col·laboració amb la Fundació Concòrdia Farmacèutica que es detallen en l'apartat següent.

2.2.3. Fundació Concòrdia Farmacèutica- Tancada, no es pot visitar

Origen i Promotors: Va ser un projecte innovador, promogut per un grup de farmacèutics independents preocupats per la dispersió i destrucció del patrimoni històric del seu exercici professional, liderats per Manuel Subirà i Rocamora. Establerta la inquietud, la seva crida va ser resposta per totes les institucions i organismes, públics i privats, relacionats amb la farmàcia, que s'avingueren a integrar un representant seu en el Patronat. Després de signar-se la carta fundacional i de constituir-se el Patronat, es va fer la presentació pública de la Fundació en un acte acadèmic el 12 de març del 1998, a l'Aula Magna de la Facultat de Farmàcia. Però conservar aquest llegat no és una tasca fàcil i, després de més de 20 anys de funcionament i d'un període difícil que amenaçava la imminent desaparició de la col·lecció, el mes d'octubre de 2019 un canvi de patronat n'assegura el futur, passant a formar part del Consell de Col·legis de Farmacèutics de Catalunya qui actualment s'encarrega de la seva direcció i finançament.

Patrimoni: En aquest cas es tracta d'una col·lecció dedicada a la farmàcia comunitària, on s'hi conserva patrimoni provinent d'oficines de farmàcia i laboratoris desaparegudes o modernitzades. Cal destacar l'Arxiu amb una col·lecció de premsa escrita amb més de deu mil exemplars i que ha estat possible gràcies al treball de compilació iniciat en la dècada dels setanta i vuitanta mitjançant donatius de particulars i adquisicions puntuals. Alhora, tot un seguit d'objectes propis del dia a dia del farmacèutic, com flascons i albarels, ens transporta a les rebotigues on es preparaven els remeis, alguns d'ells secrets, i que decorats amb boniques etiquetes descansaven en les prestatgeries i cordialers de les farmàcies. A més, un conjunt d'estris i aparells alguns ben coneguts com pindolers, morters o balances; i d'altres més curiosos desenvolupats durant l'etapa pre industrial, evidencien aquest moment de canvi, aquella transició de la farmàcia artesanal a la industrial, dels petits laboratoris adscrits a les rebotigues a les grans empreses internacionals d'avui. Per acabar, una col·lecció emblemàti-

ca de medicaments i especialitats antigues tanquen el cercle per oferirnos exemples d'aquells medicaments més importants comercialitzats a Catalunya, des de finals del s. XIX fins aproximadament el 1950.

Objectius: La idea estava clara: la salvaguarda del patrimoni històric de la Farmàcia a Catalunya, el seu estudi i la seva difusió i visibilització. Així la Concòrdia, ha promogut treballs de recerca; organitzat exposicions; acceptat, classificat i conservat donatius i adquisicions de tot tipus de materials relacionats amb els diferents vessants de l'exercici professional farmacèutic.

Estat de la col·lecció i la documentació: Des del 2019, en el canvi de patronat les accions s'han focalitzat en la millora del local i un millor coneixement dels fons. Així les tasques realitzades des de llavors han estat orientades a entendre i conèixer. Desplegar tot el contingut, obrir caixes, organitzar espais i realitzar un inventari el més detallat possible. Aquest inventari, encara avui en construcció (10.400 entrades a data de 15 d'abril de 2023), ha estat crucial donat que ha permès elaborar el quadre de contingut, la definició de les jerarquies de les diferents col·leccions i l'elaboració final d'un catàleg raonat amb el qual presentar la col·lecció amb una estructura renovada.

Tasques i activitats de promoció: El caràcter independent i benèfic de la Fundació ha propiciat nombroses activitats al llarg de la seva història. En aquest sentit cal recordar iniciatives que han permès treure el fons fora dels seus murs. Destacar les exposicions periòdiques realitzades a la Facultat de Farmàcia amb la col·laboració del Museu de la Farmàcia Catalana i coordinades per la Dra. Iris Figuerola i Pujol. La voluntat era apropar part del fons d'aquestes dues entitats als estudiants de farmàcia. Amb aquesta idea també es va col·laborar en el disseny de vitrines i en la redacció de textos especialitzats fruit de l'amistat entre les dues entitats i de la convicció compartida que arribar als estudiants és la millor manera que tenim de protegir el patrimoni, doncs ells en seran els futurs defensors i cal explicar-lo, valorar-lo i promoure que se'l facin seu. Des del 2010 també es realitzen exposicions al Col·legi Oficial de Farmacèutics de Tarragona amb la voluntat d'apropar aquest patrimoni també als col·legiats. Aquesta acció de divulgació s'ha potenciat en el darrer any amb el disseny d'un futur cercle d'exposicions temporals itinerants pels quatre col·legis

professionals de Catalunya, incorporant al 2022 el Col·legi Oficial de Farmacèutics de Lleida en la itinerància d'exposicions i desitjant poder incorporar els col·legis de Girona i Barcelona gradualment.

2.2.4. Museu d'Odontologia- Tancat, visita amb cita prèvia

Origen i Promotors: El museu va ser fundat l'any 1985 sota la presidència del Dr. Pere Harster Nadal, amb el nom de Museu Odontològic COEC, i estava ubicat al soterrani de l'antiga seu del Col·legi Oficial d'Odontòlegs i Estomatòlegs de Catalunya, situada al carrer de la Tapineria del barri Gòtic de Barcelona. L'any 2002, mentre s'iniciava la construcció del nou edifici que albergaria la nova seu del COEC, el Dr. Felipe Mestre juntament amb el Dr. Josep Boniquet i el mecànic dental Manuel González, inicien una etapa de catalogació, restauració i adquisició de material nou per al Museu COEC. Això va permetre recuperar bona part del material que s'havia deteriorat parcialment en el soterrani de les dependències del carrer Tapineria. Gràcies al seu esforç, quan l'any 2008 s'inaugura la nova seu del COEC a la Travessera de Gràcia també ho feia la ubicació definitiva del museu. Aquest és considerat un dels millors equipaments museístics dedicats a la odontologia del país.

Patrimoni: El Museu exhibeix els articles a través dels quals és possible reconèixer la història de la odontologia des de fa més d'un segle, instruments amb els quals es practicava l'odontologia i la cirurgia dental a finals del segle XIX i a mitjan del XX. Compta amb instrumental exploratori, extractiu, radiològic, així com diferents materials de pròtesis dentals en materials nobles. El Museu també recull molts títols dels segles XIX i XX, així com fotografies, medalles i altres materials de congressos. Com a peces més significatives, podem destacar el primer aparell de radiografies dentals que es va instal·lar a Barcelona, els motors a pedal, les cadires dentals de finals de segle XIX, i el material odontològic del segle XIX, així com algunes pròtesis dentals.

Objectius: La voluntat del Col·legi és tenir una exposició permanent dinàmica i oberta al públic en general, amb especial atenció per a les escoles. El Museu mostra com ha canviat la pràctica dental en el nostre país. Tal com diu el seu Reglament, *el Museu del Col·legi Oficial*

d'Odontòleg i Estomatòlegs de Catalunya té la missió de recollir tota classe d'objectes que puguin perpetuar i enaltir la professió odontoestomatologia i el nostre Col·legi; d'organitzar-los i exposar-los en un marc digne i adequat així com d'investigar la història i evolució de l'odontoestomatologia.

2.2.5. Àmbit Infermeria- Associació FEBE- No té seu

Origen i Promotors: En el cas d'infermeria la responsabilitat recau en l'Associació FEBE D'Història D'Infermeria de Llengua Catalana. Aquesta associació constituïda al 2017 per professores de les Escoles d'Infermeria de Catalunya, Illes Balear i Andorra, està dedicada a l'estudi i docència de la història de la Infermeria, i va gestionar diferents donacions i adquisicions des dels anys 80, material que ara es troba en part custodiat en aquesta entitat. En general, però, aquest patrimoni no es presenta en forma de col·lecció organitzada ni en una sola seu, com podria ser un museu, sinó que es troba disseminat en diferents institucions entre elles la Universitat de Barcelona i el Col·legi d'Infermeria. La conservació i salvaguarda ha estat fruit de l'interès individual de diferents professionals sanitaris-docents. Aquí cal destacar l'acció de rescat de persones relacionades amb l'àmbit infermer, com és el cas de la Dra. Roser Valls, catedràtica jubilada de l'Escola Universitària d'Infermeria de la Universitat de Barcelona. Actualment l'associació està presidida per Anna Ramió i està integrada per 28 membres que mantenen en construcció diferents projectes de recerca.

Patrimoni: En relació al llegat patrimonial fruit d'aquesta activitat, resulta interessant com els propis professionals d'infermeria diferencien clarament, o almenys Anna Ramió ho fa així, dues tipologies de patrimoni, tangible i intangible, essent aquest segon especialment evocador. Es refereixen als elements terapèutics de la infermera per tenir cura de les persona: les mans i la veu. En paraules de Ramió, "*les mans que bressolen, que acaronen, que calmen, que relaxen, que estimulen les capacitats vitals... i l'acció de les mans s'acompanya de la veu, la paraula, que conforta i dona seguretat. Les mans i la veu han estat i continuen sent els instruments atàvics de les cures infermeres no tangibles"*. D'altra banda, la consulta dels inventaris mostren altres elements materials que contribueixen a conèixer i comprendre

aquesta evolució professional i els podem identificar en els edificis i espais arquitectònics com infermeries; documentació d'arxius general o específics d'institucions sanitàries; art i instruments per la cura del malalt.

Objectius: S'intenta combinar la recerca, la conservació del patrimoni i la divulgació com a transferència del coneixement, tenint sempre present la necessitat de generar nous recursos per millorar la docència universitària. Amb això, explicar les profundes transformacions que ha experimentat la professió d'infermeria des de finals del segle passat i principis d'aquest segle XXI i seguir avançant en la consolidació i el creixement professional, el qual exigeix recuperar les vivències vinculades amb el tenir cura i amb l'experiència vital i professional d'infermeres i infermers, així com els records de l'experiència de tenir cura que tenen les persones grans, com a receptores i/o agents de cures.

Estat de la col·lecció i la documentació: En paraules d'A. Ramió: *En síntesis es podria dir que no tenim estructura, tot i que tenim les bases per poder organitzar-ho si comptéssim amb el suport adequat; Avui tenim llibres, revistes, Tesis Doctorals, articles, tots ells resultats de recerques sobre Historia de la Infermeria, on es pot identificar elements cabdals del nostre Patrimoni*.

Tasques i activitats de promoció: És en aquest cas on es veu la influència de l'àmbit acadèmic universitari. Destacar a la Dra. Glòria Gallego, professora emèrita de la Universitat de les Illes Balears, qui abans de la pandèmia va organitzar una exposició d'Història de la Infermeria a les Illes Balears, en el sí d'un congrés d'àmbit espanyol i internacional. Aquesta exposició estava pensada per a ser una exposició itinerant en el nostre territori, començant per l'Hospital Clínic i Provincial de Barcelona. També la Dra. Roser Valls, catedràtica jubilada de l'Escola Universitària d'Infermeria de la Universitat de Barcelona, qui creà amb la seva col·lecció, un "Museu Virtual d'Història d'Infermeria a Catalunya" amb 44 objectes que avui estan dipositats a L'Escola Universitària d'Infermeria de la Universitat de Barcelona Campus de Bellvitge. Tot i que aquest museu virtual no està actualitzat, sí que és accessible en les xarxes. Finalment, cal destacar una de les últimes iniciatives de promoció en format exposició presen-

cial sota el títol *Infermeres en la memòria, la força invisible d'una professió*, organitzada en col·laboració amb el Col·legi d'Infermeres i Infermers de Barcelona, visitable en el vestíbul d'aquesta entitat entre els dies 17 d'abril i 12 de maig de 2023. L'exposició reivindicava el patrimoni tècnic, històric i artístic, tant material com immaterial de la infermeria mitjançant documents textuals i iconogràfics i amb objectes que han format part de la pràctica professional de les infermeres al llarg de la història.

2.2.6. Àmbit Veterinària- Associació Història de la Veterinària- No té seu

Origen i Promotors: En el cas de Veterinària el punt de partida és més que adequat per exemplificar la situació del patrimoni sanitari català a un cas molt concret. Així en paraules de Martí Pumarola, secretari de l'Associació Catalana d'Història de la Veterinària explica: *'la col·lecció de llibres i d'estris veterinaris va ser una idea personal meva que va tenir el suport de l'Associació Catalana d'Història de la Veterinària i assumida com a tasca pròpia. El fet de ser professor a la UAB i comptar amb la complicitat de la Biblioteca, ens va permetre disposar d'un espai on anar acumulant el material, i de les biblioteques per identificar, classificar i guardar adequadament els documents i llibres rebuts.*

Patrimoni: Està comprès per diferents col·leccions particulars, fruit de donacions puntuals, provinents de veterinaris o de les seves famílies i hereus; també d'algun laboratori. Cal destacar alguns col·lectius com els Col·legis de Veterinaris de Barcelona i Girona amb els quals, i gràcies a l'interès d'algun President, s'han recollit i s'hi exposen estris i llibres antics de la professió. També esmentar els veterinaris de Vic, Lluis Vila Quera i Lluis Vila Camps qui des de fa temps recullen i tenen interès pel material veterinari. El fons de publicacions periòdiques es complementa amb altres documents i registres documentals com ara arxius personals, col·leccions especials, monografies, articles de revista, congressos, imatges i manuscrits que enriqueixen substantivament aquest fons històric digital. D'altra banda, cal esmentar també la importància no només del patrimoni descrit fins ara, sinó de diversos espais relacionats amb la professió i existents a diferents territoris de Catalunya com les granges i els escorxadors com per exem-

ple la *Granja Roca de Reus*.

Objectius: El repte principal és recuperar el patrimoni professional. L'ACHV s'ha adherit a la declaració d'Igualada del 2014, elaborada per representants de totes les professions sanitàries catalanes. Des d'aleshores, l'ACHV treballa conjuntament amb els professionals sanitaris (metges, infermeres, odontòlegs, farmacèutics...) per elaborar d'un catàleg del patrimoni sanitari català.

Estat de la col·lecció i la documentació: D'altra banda i prenen altre cop les paraules de Martí Pumarola parlem de la documentació: '*mai s'ha fet una classificació o identificació del material el qual corre el risc de ser eliminat un cop jo em jubili, l'any que ve*.' (entrevista del 2021, actualment ja s'ha jubilat)

Tasques i activitats de promoció: L'ACHV ha desenvolupat l'estudi i la recerca en història de la professió (dues tesis doctorals, publicacions de treballs, premis a publicacions, participació i comunicacions a congressos nacionals i internacionals, col·laboracions amb els col·legis veterinaris i les universitats catalanes). També ha participat en les activitats dels Col·legis Veterinaris catalans mitjançant xerrades i articles científics. Una altra fita molt important ha estat la inclusió de la "Història de la Veterinària" com a assignatura optativa dins del Grau de Veterinària a la UAB. També es senten molt orgullosos de la creació del "Fons Històric de Veterinària" dipòsit digital veterinari dins del DDD (Dipòsit Digital de Documents de la UAB) que preserva i difon documentació en accés obert sense cap restricció geogràfica ni temporal.

2.2.7. Arxiu Històric de les Ciències de la Salut Dr. Simeó Selga

L'Arxiu Històric de les Ciències de la Salut Dr. Simeó Selga és un recull de llibres, revistes i documents mèdics que provenen de les biblioteques dels metges i que han estat donats per ells o per les seves famílies. L'Arxiu està situat a la delegació del Col·legi a Manresa. El fons va començar amb els llibres del Dr. Simeó Selga i ara consta de més de 35.000 documents a la disposició dels estudiosos i interessats. El fons de l'Arxiu, que dirigeix el Dr. Lluís Guerrero, s'ha convertit en una font d'interès per l'estudi històric i evolutiu de les Ciències

de la Salut i és un servei del Col·legi per salvaguardar el patrimoni documental científic català.

3. Anàlisi de tendències, oportunitats i reptes del sector

Situat el patrimoni sanitari i les entitats responsables, històricament més rellevants, el pas següent és avaluar altres possibilitats i oportunitats. Així l'anàlisi de l'entorn consta de dues parts. En primer lloc es busca descriure exemples de projectes museogràfics que han aconseguit formular diferents models exitosos i que poden representar fonts d'inspiració per a futurs projectes. En segon lloc es presenta una descripció acorada dels tres eixos estratègics descrits en la introducció i que permeten entendre quines oportunitats i reptes tenim per poc a coc anar plantejant la viabilitat d'un projecte d'integració de les col·leccions sanitàries catalanes.

3.1. Tendències i inspiracions en el sector: Museografia/Salut

En aquest apartat es presenten alguns exemples d'equipament culturals de rellevància, en la mesura que representen models interessants del sector per la interpretació i els usos que fan del patrimoni sanitari. S'han seleccionat cinc propostes diferents, totes elles mostren aquesta tendència en buscar la participació ciutadana, la generació d'experiència i vivències que, combinades amb l'aportació semàntica, complementen les relacions potencials que poden desenvolupar diferents segments de la població amb el patrimoni sanitari.

3.1.1. Museus Universitaris: didàctica vers epistemologia del patrimoni sanitari

En primer lloc, i molt connectat amb els àmbits descrits fins al moment, s'analitza un cas dins el context universitari. No obstant, es realitza una descripció centrada en el model concret desenvolupat per al patrimoni sanitari i no en altres disciplines, donat que analitzar el context universitari sobre polítiques de protecció i promoció del patrimoni cultural en detall sobrepassa els objectius d'aquest treball. Per a més informació relacionada es pot consultar l'article *Per què la Universitat de Barcelona no té un museu universitari?* (Zarzoso,

2008). D'altra banda, en una publicació de la revista Mètode de 2021 es presenta detalladament la nova **Biblioteca i Museu Historicomèdics de València**, un cas especialment indicat en el context d'aquest treball que descriu perfectament el panorama que hem exposat fins ara (Roca, 2000).

El Museu es troba avui ubicat a la Facultat de Medicina i Odontologia de la Universitat de València. Com el seu nom indica està format per dos fons diferenciats. El segon, el Museu, va ser promogut pel professor López Piñero qui va salvar de l'oblit i la destrucció, conjuntament amb altres professors de la càtedra d'Història de la Medicina, gran quantitat d'objectes. Malgrat no trobar-se tots en unes condicions idònies, amb esforç i de manera voluntària o com diu a l'article '*amb ajudes més de caire moral que material'* han aconseguit iniciar les tasques de catalogació i desplegar una exposició permanent amb set àmbits diferents destinats més a la pràctica pedagògica i la docència que no al gaudi estètic. A tall d'exemple trobem temàtiques que van des de la "paleomedicina", la medicina folklòrica, en diferents cultures; les plantes curatives des de l'antiguitat a avui o l'evolució de la medicina de laboratori durant la transició dels segles XIX i XX. Set sales que permeten reflectir la nostra societat mitjançant la reconstrucció dels escenaris de la medicina general, la medicina interna, etc. Però encara els queda camí per recórrer i la manca de suport institucional i de compromís fa perillar la iniciativa. En aquest sentit, segueixen treballant per la sensibilització de la comunitat mèdica sobre la importància de conservar '*allò que ja no és útil'* per la pràctica quotidiana, per possibilitar que milers d'estudiants tinguin contacte directe amb els fonts materials i els permeti entendre millor el desenvolupament de les institucions mèdiques, científiques i assistencials fins a dia d'avui.

Només amb aquesta descripció és fàcil veure l'ús i la difusió que es fa d'aquest patrimoni, molt orientat a la pràctica pedagògica dins de l'àmbit universitari. Aquest interval tant discret de possibilitats d'interacció, provocat bàsicament per la falta de suport institucional, va ser un dels temes principals d'una taula rodona en el marc de les jornades titulades *Llocs de memòria, identitats professionals i salut,* que van tenir lloc al Museu d'Història de Sant Feliu de Guíxols el 10 i 11 de juny del 2022. En aquesta ocasió es va tenir la oportunitat de

conversar amb Josep Simon Castel, responsable actual del museu. A la pregunta què podem fer per definir el patrimoni sanitari universitari i dotar-lo d'estructura i personal, la resposta va ser molt interessant. Segons Simon Castel una solució passaria per a la definició d'una plaça de tècnic de patrimoni vinculada a la universitat. Aquesta idea, que va ser molt ben rebuda, coincideix amb d'altres iniciatives europees en curs actualment i que reivindiquen el retorn del *professor conservador,* figura històrica que ja existia al s. XVIII (Pickstone, 1994). Aquesta posició lligada a la docència, es dotaria d'alguna compensació específica, ja sigui econòmica ja sigui reducció d'hores lectives, ja sigui un recerca específica autoritzada en patrimoni. Alhora diferents places semblants en les diverses facultats dins d'una mateixa universitat, la dotaria d'un sistema, una xarxa de professionals dedicats a pensar, inventar i promocionar el patrimoni, aprofitant tota la maquinària i recursos dels àmbits universitaris.

3.1.2. Ecomuseus: La immersió en el lloc d'origen

Altres propostes interessants són museïtzacions *in situ,* similars als ecomuseus i inspirats en algunes tendències ja molt habituals en el camp del patrimoni tècnic i industrial però també en altres contextos con l'etnografia i que es troben representats per a tot el territori. Un exemple clar és **Vallbona de la Monges** amb la recreació d'una farmàcia conventual del s. XVIII. Amb el títol "Santa Maria de Vallbona: el monaquisme femení", el recorregut s'inicia reivindicant la intel·lectualitat de la comunitat femenina a través de l'*scriptorium*, el qual dona pas a un gran audiovisual sobre la història de la comunitat i del monestir per dedicar un apartat al tresor del monestir, la farmàcia. A més, ocupant una part dels antics dormitoris del monestir, ha estat habilitat un espai expositiu on es poden contemplar els armaris i estris que s'han conservat de l'antiga farmàcia conventual. S'hi poden veure des d'uns excepcionals pots de ceràmica i capses de fusta policromada, fins als motlles que s'empraven per a l'elaboració de píndoles. Aquest espai, va ser inaugurat l'any 2018 amb un estratègia immersiva innovadora que ens situa directament en el temps, l'entorn i l'esperit de l'espai on s'utilitzaven tot un seguit d'objectes amb una combinació de llums, audio i vídeo on el visitant pot sentir i experimentar la història en el seu entorn propi.

Una aproximació similar la trobem en l'exemple del **Centre d'interpretació de l'Hospital de Campanya 'el Molar'- Un Hospital en la batalla de l'Ebre**. Es tracte d'un projecte a cavall entre la medicina, la infermeria i l'educació inaugurat al 2019. Aquest equipament in situ fa un pas més, des de la immersió a una oferta didàctica molt interessant per explicar els diferents espais que configuren el complex de l'Hospital que va ser mina i també escola. L'exposició tracta la història de l'Hospital M2 de l'Exèrcit Popular que, sota la direcció del doctor Miquel Gras, un jove de només 27 anys, va estar ubicat a l'edifici de direcció de la Mina Loussa-Linda Mariquita del Molar. Per una banda, s'ha fet una recreació escenogràfica amb peces audiovisuals que representen les intervencions quirúrgiques tal com es feien en ple front i, per una altra, una exposició de més de 500 eines i elements de medicina i cirurgia emprats durant la Guerra. També incorpora un espai dedicat a l'Escola del CENU que entre 1936 i 1937 va funcionar en el mateix edifici i que va participar en el procés de renovació pedagògica impulsat per la Generalitat de Catalunya. Tres produccions específiques, inserides en entorns escenogràfics, ens expliquen el dia a dia a l'hospital i a l'escola i una gran producció audiovisual en una pantalla de gran format, ens submergeix en l'epopeia de la batalla de l'Ebre i l'esforç dels hospitals i els sanitaris de l'Exèrcit Popular.

Si bé podem trobar projectes ambiciosos realitzats en aquest context que comentem, altres exemples ens poden fer reflexionar. És el cas del projecte actualment en curs de Restauració i **Museïtzació de la Farmàcia Pinyol de Llardecans**. Declarada bé d'interès local al 2007 [BOP núm.25, de 20 de febrer de 2007]. Aquest projecte iniciat el passat setembre de 2021, ha comptat amb diferents ajuts i subvencions públiques per a la restauració de l'immoble així com també del patrimoni moble conservat. No obstant en plantejar la necessitat d'elaborar un estudi històric i tècnic sobre el contingut, matèria farmacèutica, medicaments, objectes i documentació; es fa palesa la manca de suport i de context. La recerca de finançament ha estat molt complicada i, finalment, davant la manca de suport de la comunitat científica i sanitària, l'ajuda ha vingut per una subvenció de patrimoni etnogràfic. Contents de que s'hagi pogut tirar endavant aquest projecte, ens plategem si és aquest l'àmbit d'actuació més adient per estudiar i promocionar el patrimoni històric farmacèutic.

3.1.3. Museus Consolidats en el corporativisme

En aquest cas farmàcia és l'àmbit de treball amb més exemples de Museus i col·leccions consolidades en l'àmbit privat. En aquest sentit cal destacar potser el Museu Cusí, amb una història i vicissituds dignes de ser analitzades amb profunditat. Format en el sí d'un laboratori farmacèutic i promogut per la família fundadora, va néixer de la iniciativa col·leccionista de Joaquim Cusí i Furtunet, fundador dels laboratoris Cusí. El nucli central de la mostra és la farmàcia de l'abadia benedictina de Santa Maria la Real de Nàjera, del segle XVIII i estil barroc. A més, té un gran valor la biblioteca de més de 9.000 volums de medicina i farmàcia. Completen el conjunt col·leccions d'objectes diversos, com ceràmica, vidre, morters, ex-libris, gravats, pintures, instrumental, etcètera. La instal·lació museística va ser cedida a la Reial Acadèmia de Farmàcia de Catalunya mantenint-se però dins la seu. El Museu s'ha mantingut al Masnou malgrat els nombrosos canvis de titularitat del laboratori donat que els antics propietaris així ho van estipular en el contracte de venda de les instal·lacions. D'aquesta manera es tracta d'un equipament d'accés altament restringit i només es pot visitar amb cita prèvia i un cert nivell de justificació.

Altres museus molt significatius com són el **Museu Grífols** o la col·lecció de la **Fundació Uriach**, en ambdós casos amb uns discursos propis destinats a registrar, explicar i en última instància enaltir la història i contribució dels laboratoris a la societat i a la salut. En ambdós casos també ens trobem amb instal·lacions modernes, ben condicionades, amb sistemes de documentació i conservació adients i personal dedicat. En aquest punt per exemple cal remarcar que en el cas de Grífols part de la recerca necessària per nodrir l'exposició i la selecció d'objectes així com la narrativa, ha estat possible gràcies a la col·laboració amb la Universitat Autònoma de Barcelona mitjançant un doctorat industrial orientat a estudiar la història de la seva entitat.

En aquests exemples es pot veure com algunes empreses han vist en els seus museus un mitjà de comunicació de la seva recerca i la seva història. Així, un cop s'ha definit un retorn, en certa manera útil, s'hi inverteixen recursos, cosa que es tradueix en uns projectes museogràfics i unes col·leccions que són l'admiració del sector.

3.1.4. Més enllà del patrimoni, parlem de salut

Els museus municipals també representen un model interessant. En aquest àmbit destaca el **Museu Municipal de Llívia** ubicat al nucli històric de Llívia, a la comarca de la Cerdanya. La direcció del museu ha presentat aquest any el seu nou pla estratègic titulat *Museu de Llívia 2030: museu transfronterer, obert a la comunitat i al territori*. Si bé es tracta d'un museu amb diferents eixos estratègics, ens interessa aquell relacionat amb la Farmàcia Esteva.

La farmàcia Esteve de Llívia es probablement una de les farmàcies museïtzades més conegudes de Catalunya. El material va ser comprat per la Diputació de Girona amb la condició que no sortís mai del municipi, passant-li la custòdia a l'Ajuntament. En l'exposició actual, fruit d'una remodelació museogràfica que van presentar al 2012, abans d'entrar a la farmàcia, es pot fer una aproximació a la història més rellevant de la vila a través de diverses peces arqueològiques, etnogràfiques i documentals. D'aquesta manera l'exposició no només mostra la farmàcia sinó també el seu entorn, històric i social, en una zona transfronterera de múltiples influències i amb una riquesa natural també protagonista.

En concret, l'anàlisi elaborat en la fase de preparació del pla estratègic va desvetllar un problema museogràfic important. Al llarg de l'anàlisi dels públics i mitjançant enquestes qualitatives, els resultats indicaven que, per bé que la farmàcia és un dels reclams més importants del museu i que la visita crea molta expectació entre els visitants, aquests experimenten un cert desencís, manifestant que molts sortien decebuts de la visita a la farmàcia. Així aprofitant el context i les oportunitats en l'elaboració del pla estratègic, el museu projecta una remodelació del discurs, el contingut i la museografia, basada en repensar la farmàcia i els seus usos, fent una abstracció de la col·lecció i obrint la possibilitat a tractar, a més, temes de salut a la Cerdanya.

Aquesta vinculació entre una entitat patrimonial sanitària i un compromís social real amb la ciutadania també el trobem en d'altres propostes elaborades recentment en el sí del **Museu Arxiu Tomàs Balvey de Cardedeu**.

El Museu-Arxiu Tomàs Balvey de Cardedeu, al Vallès Oriental, s'articula al voltant del llegat de Tomàs Balvey i Bas (1865-1954), l'últim membre d'una nissaga d'apotecaris de Cardedeu. L'element més emblemàtic del Museu-Arxiu és el conjunt de l'antiga farmàcia Balvey, amb el mobiliari original de 1812, més de 200 pots de farmàcia d'estil imperi que conserven el contingut original i l'utillatge de la botiga: flascons, alambins, morters, etc. L'exposició es complementa amb un jardí botànic que representa la vegetació de la comarca i les herbes remeieres que s'hi poden trobar, així com un hort de farmacèutic. El discurs del Museu es planteja a l'entorn de la farmàcia i el seu farmacèutic, però també va més enllà, tractant a més temes com la malaltia, els remeis i la salut. En aquest sentit cal remarcar dues iniciatives concretes, en primer lloc orientades a escoles i instituts, i en segon a adolescents i públic general.

El Museu proposa tot un seguit de tallers dels quals destaca un monogràfic dedicat a les plantes medicinals a l'entorn del Jardí del Museu. Sota el títol *Les plantes a ulls clucs* l'activitat se centra en l'observació, estudi i descripció de les plantes. Inclou procediments diferents: treball amb els sentits (olorar, observar i palpar), dibuix del natural i descripció d'un vegetal, amb la plantació d'una llavor i preparació d'un herbari. També dóna la possibilitat de fer després el taller de laboratori *Les plantes medicinals*, on s'elaborarà un xarop, infusió o pomada, segons el nivell del grup.

En segon lloc el Museu ha iniciat unes col·laboracions amb diferents centres mèdics amb els quals elaborar propostes expositives de reflexió entorn a la salut. La primera va ser *"Si tu no decideixes, decidiran per tu"* una exposició elaborada en col·laboració amb el CAP Can Borràs, que fa un recorregut per la sexualitat des de la prevenció, el significat d'estimar, l'efectivitat, el plaer, l'adolescència i els canvis en les conductes sexuals. Un altre exemple seria *Abans del primer petó* que presenta una nova exposició feta amb la col·laboració d'ASIR Granollers on es vol mostrar a un públic adolescent i a les seves famílies, com la pornografia i el fàcil accés als seus continguts en les xarxes, està provocant un canvi entre els joves en la manera de relacionar-se a nivell afectiu i sexual. Després de l'èxit d'aquestes exposicions, es proposen seguir fent iniciatives en col·laboració amb els diferents centres mèdics, identificant aquells temes d'actualitat que

necessiten d'una aproximació cultural per tal d'aprofundir en problemes de salut, en aquest cas de salut mental, entre la ciutadania.

3.1.5. El Museu com a centre de recerca i desenvolupament

El concepte de Museu com a centre de recerca el tenim tots molt clar, sobretot quan analitzem institucions estrangeres que han consolidat les seves entitats no sols en la conservació i promoció del patrimoni, sinó la recerca com a necessitat indispensable per aprofundir en els continguts de les col·leccions i poder així, repensar el patrimoni, el context i les possibles aplicacions i narratives que se'n deriven. Sota aquesta premissa el **Medical Museion** de Dinamarca promou projectes de recerca en història de la medicina, amb programes de doctorat, publicacions i una oferta didàctica molt gran. Analitzant la pàgina web és emocionant veure la gran quantitat d'iniciatives, exposicions i activitats que realitzen destinades a diferents públics i amb diferents objectius. Alhora, un organigrama concret i complert implica inevitablement gran capacitat d'execució de propostes i projectes en sincronia amb el moment actual i les necessitats de la societat. En relació a aquest punt el Museu va ser guardonat amb el *Dinner Aword for Excellece in Museum Exhibits 2021* per una exposició online elaborada durant la pandèmia. Sota la pregunta *What sustains life in a pandèmic*? l'exposició va ser una oportunitat pels professionals del museu (conservadors, guies, investigadors i comunicadors) de respondre a una crisis utilitzant els objectes del museu per explorar aspectes físics, mentals, socials i culturals dels primers mesos de la COVID- 19. D'altra banda els treballadors del museus també són un referent dins del camp de la museologia en cultura científica i mèdica. En concret el seu director, el Dr. Thomas Söderqvist, ha publicat diversos articles relacionats amb la dificultat de la conservació del patrimoni sanitari en termes com la falta de professionals o els greus problemes d'espai que impliquen dificultats ètiques alhora d'elaborar seleccions en la política d'acceptació de donatius. En aquest sentit no només planteja els problemes sinó que també proposa solucions molt interessants relacionades amb la creació de diferents xarxes de treball i protocols d'acceptació de donatius innovadors (Söderqvist, 2010). Així el Medical Museion recull i conserva el patrimoni mèdic danès, conserva col·leccions de la història de la medicina danesa que es remunten a principis del segle XVII i actualment recullen activament material nou

relacionat amb hospitals, assistència sanitària, prevenció, ciències de la salut, investigació mèdica, indústria farmacèutica i empreses de dispositius mèdics ampliant així el seu fons i les seves possibilitats de dialogar amb la ciutadania.

Avaluades algunes de les oportunitats que tenim a l'abast de projectes actualment en curs, ens podem plantejar una entitat que pugui englobar tot el descrit fins ara? Veiem el cas particular fent un anàlisi i interpretació de la situació en els tres sectors implicats.

3.2. Oportunitats i Reptes en els tres sectors implicats, i nosaltres on estem?

Seguint amb l'anàlisi de l'entorn descrivim els tres sectors directament implicats en la situació del patrimoni català: 1) el sector museologia/salut; 2) el secor científic professional sanitari i, finalment, 3) el públic general. Avaluem quines necessitats podria resoldre un projecte d'integració i recuperació de les col·leccions sanitàries. Aquest anàlisi podria correspondre a un primer intent de definició dels *stake holders* interns i externs així com un primera descripció de públics.

3.2.1. Recuperació de les col·leccions sanitàries: la fortalesa d'una voluntat històrica

En el passat han estat moltes les iniciatives per fer realitat projectes de recuperació de les col·leccions sanitària. No obstant, com ja s'ha comentat, aquestes no han tingut èxit potser pel fet que es tractaven d'iniciatives individualitzades i segmentàries, impulsades per diferents àmbits de coneixement per separat. En general no es plantejava un projecte integrador, optimitzant els recursos i esforços de diferents àrees de coneixement. Ara bé, sí que es troba en la memòria col·lectiva del sector una iniciativa d'integració que va tenir lloc al 2003. En aquesta proposta es plantejava la creació d'un equipament cultural *tipus museu de les ciències de la salut* ubicat en un dels pavellons de l'Hospital de Sant Pau. Malgrat s'ha contactat amb algunes de les persones implicades, no ha estat possible en el marc d'aquest treball definir quines van ser les causes exactes per les quals el projecte no va tirar endavant. En general les respostes han estat poc concretes i només s'ha pogut deduir que el projecte va quedar en un calaix degut

a la final del període *Pujolista* i al consegüent canvi polític en el panorama català. Si bé el projecte no va tirar endavant, aquesta iniciativa posa ja en evidència una preocupació existent dins el sector que, amb els anys s'ha anat perfilant cap a un projecte d'integració i en tot un seguit d'accions conjuntes per tal de visibilitzar el patrimoni sanitari i fer pública la seva situació precària.

Un dels fets més representatius va ser la creació al 2014 de la **Comissió de Patrimoni Històric Sanitari de Catalunya** (veure Annex pàg 76-77). Va ser en el marc del Congrés d'Història de la Medicina a Igualada quan els responsables de diverses col·leccions sanitàries es van comprometre a elaborar un anàlisi i diagnòstic de la situació. Aquest va culminar en dues iniciatives concretes. Per una banda la publicació del **Manifest d'Igualada** (veure Annex pàg 78); per l'altre, el compromís dels seus membres d'elaborar un macro inventari del patrimoni de cada una dels àmbits professionals. No obstant i degut a la falta de suport institucional, les tasques de la Comissió no han prosperat en la configuració d'un centre-museu on agrupar i treballar totes aquestes col·leccions de manera conjunta, malgrat la consulta dels inventaris hagi servit extensament per a aprofundir en la viabilitat d'un projecte d'aquestes característiques.

3.2.2. Les Ciències de la Salut: Necessitat d'un centre d'interpretació i promoció científica

Fins aquí hem presentat la situació de pèrdua imminent de les col·leccions, i la convicció que portar a terme una integració és la única solució. Però la qüestió és veure quina figura correspondria a aquest plantejament i alhora si la comunitat científica, més enllà dels àmbits dedicats al patrimoni, hi estaria disposada. En aquest sentit existeix una figura històrica que avalaria el projecte, com a mínim de manera conceptual, i que es va materialitzar en una entitat concreta en el passat.

L'Institut Medicofarmacèutic de Catalunya va néixer el 1898 lligat a l'Acadèmia Medicofarmacèutica, fundada el 1876. La seva creació va respondre a la necessitat d'establir canals de comunicació entre els professionals de la salut per tal de promoure l'adequació del programa sanitari. La doctrina que va formular l'Institut Medicofarmacèutic

de Catalunya defensava la unificació de totes les especialitzacions de la sanitat a més de contribuir a l'educació sanitària, segons ells, tan necessària per a la població.

No obstant la rellevància i legitimitat històrica no l'ha salvat de la desaparició i lamentablement al 2017 va ser desnonat de la seva seu història situada al 'Casal Del Metge' de Barcelona. El litigi jurídic es remuntava al 1994, tot i així va anar subsistint gràcies al compromís dels seus membres al·legant legitimitat històrica i per la impossibilitat de traslladar tot el seu patrimoni històric i cultural. Malgrat l'institut conserva col·leccions destacables representatives de la història sanitària Catalana va ser desallotjat d'un dia per l'altre al 2017 i, gràcies a una acció conjunta d'urgència liderada per la Dra. Anna Maria Carmona, es va poder salvar la major part del patrimoni per ser traslladat a la Facultat de Farmàcia.

El que és rellevant d'aquesta acció és que la Presidència i La Junta Directiva va fer un comunicat, una carta, a totes les administracions catalanes, universitat, organismes i entitats mèdiques, farmacèutiques, veterinàries i infermeres per reivindicar la seva permanència en el Casal del Metge '*per entendre que històricament la seva seu havia de ser respectada i el seu patrimoni protegit donat que estava vinculat a tots els estaments sanitaris, tenint en compte la seva trajectòria centenària en el camp científic, formatiu, social i cultural sent llavors la única institució internacional que incloïa tots els estaments sanitaris de manera conjunta'*. És senzill plantejar-se doncs la legitimitat de creació d'un nou organisme que, agafant el relleu simbòlic de l'Institut, pogués dedicar-se a la promoció de la cultura i ciència sanitàries en conjunt.

3.2.3. Sensibilització ciutadana envers la salut, la malaltia i el benestar: Una oportunitat social

En aquest tercer apartat de tendències cal potser introduir aquest canvi social vers la preocupació creixent en temes com la salut, la malaltia i el benestar. En concret és interessant apuntar com el passat juny del 2022 l'Associació Metges de Catalunya va llançar una enquesta oberta a tota la ciutadania amb el títol *Dels aplaudiments a les signatures IMPLICA'T PER LA SANITAT PÚBLICA*. Es tractava de signar

un decàleg de mesures concretes i, en el manifest es llegia: *Ara és el moment de passar dels aplaudiments a l'acció. Ara hem de dir ben fort que, efectivament, el més important és la salut i que, juntament amb l'educació, són les dues potes d'una societat justa i democràtica*. Podríem anar més enllà i, mitjançant la combinació, generar el concepte *educació en salut?*

Que la salut és una necessitat bàsica ningú ho pot negar i quan preguntes a algú què és el més important provablement et respondran tres coses: salut, amor i diners. Sempre són els mateixos i l'ordre de prioritats canvia en funció de la persona. Però què en sap de salut la ciutadania? Com experimenten la malaltia, l'atenció o la informació rebudes?

Actualment la manera en que la ciutadania s'enfronta a temes sanitaris, sobretot a malalties, ha canviat molt. L'accés a la informació que tenim avui es contraposa a la manca total de recursos de fa unes dècades. Així la població té al seu abast gran quantitat d'informació sobretot en les xarxes, algunes d'aquestes fonts fiables i d'altres no tant. Fiables o no, l'accés a una gran variabilitat d'opinions i posicions crea en definitiva gran quantitat de dubtes i preguntes. A aquest context se li ha de sumar la proliferació descontrolada de tot un univers de teràpies alternatives, cada vegada amb més aplicacions i més productes al mercat, generant més confusió i una sensació d'impotència entre la població. Aquesta situació s'ha agreujat molt potenciada per l'estat d'emergència sanitària d'aquests últims anys i la pandèmia ha incrementat aquesta sensibilització i demanda de coneixement i la necessitat d'apropament i transparència.

La combinació de tots aquests factors ofereix una oportunitat única que cal aprofitar. Un entorn propici per la creació d'un centre, una entitat, que ajudi i sumi a la infraestructura ja existent. Un organisme que faci de pont entre les 'ciències sanitàries' i la ciutadania per tal de donar resposta a aquesta inquietud i apropar temes complexos a un públic no especialitzat. Un Centre capaç d'iniciar un diàleg amb la ciutadania, d'una manera propera, responent a una necessitat real i que el sistema, no pot assumir per falta de personal i temps.

Finalment i més enllà de la malaltia, existeix avui una tendència ciu-

tadana clara cap a la sostenibilitat i el benestar. Amb això un interès creixent per temes com l'alimentació, l'exercici físic i en definitiva 'la vida sana'. Aquest seria una aposta segura, el desenvolupament d'un programa d'activitats viu, més enllà de la història i el patrimoni, on connectar amb la ciutadania amb temes d'actualitat en forma de tallers, xerrades i conferències adequades a un mercat inesgotable de públics, infantil, adult, adolescent, etc.

4. Aportació final: una proposta de Centre

En aquest capítol es presenta una part creativa, després de realitzar l'anàlisi de la situació de partida. Es tracte d'una proposta personal que s'inscriu en un projecte previ que s'inicia al 2018 impulsat concretament pel sector farmacèutic. La proposta es va configurar com un equipament cultural allunyat de la idea tradicional de museu, més orientada en buscar una nova fórmula, una identitat transversal que englobés humanitats i ciència, posant en relació directa la història, la sociologia i el patrimoni amb la recerca i la comunitat científica actual.

Recapitulant tot l'anteriorment descrit, s'elabora una descripció de l'estructura i funcionalitats amb les quals relacionem tots els apartats anteriors i els donem forma, fent a una primera visualització del Centre, les seves parts i funcions, amb un primer intent de concretar una missió, visió i uns valors encara només sobre paper.

4.1. Un projecte per un Auditori Museu

El 19 d'Octubre de 2018 s'inicia doncs un nou projecte, amb la configuració del *Grup Impulsor per la creació del Centre Museu de Ciències de la Salut*. Aquest grup estava format per personalitats rellevants del context medicosanitari i el formaven representats de col·legis professionals, com el de Medicina de Barcelona o el de Farmàcia, així com altres institucions del sector com al Real Acadèmia de Farmàcia o la Fundació del Museu d'Història de la Medicina. En concret el projecte ja representava la voluntat de sumar esforços i crear un equipament cultural on aplegar totes les col·leccions, entitats, projectes i iniciatives relacionades amb el món sanitari de manera conjunta.

Amb aquest nou *Espai* es plantejava un canvi de concepte, deixant enrere la idea clàssica de museu, per crear un espai dinàmic i viu on explicar històries no només a través del patrimoni sinó amb un disseny ampli d'activitats tant professionals com divulgatives. Així aquest projecte volia donar solució al gran problema de la conservació i visualització del patrimoni sanitari a Catalunya promovent un centre més proper a un Palau de Congressos, un centre de recerca o un centre de cultura medicosanitària. Un lloc capaç de sostenir-se per si mateix amb la realització de gran quantitat d'activitats diferents, entre les quals una de les més importants seria la celebració de congressos professionals.

Seguint aquest plantejament avui, un dels punts de partida que avalen aquesta *IDEA* és la inexistència a Barcelona d'un espai específic per a la celebració de congressos mèdics i farmacèutics de petit i gran format. Així aquest Centre que proposem, giraria al voltant d'un auditori suficientment gran per aplegar congressos en Ciències de la Salut a Catalunya. Aquesta seria la font d'ingressos principal que permetria mantenir les col·leccions juntes, ben conservades i alhora promouria un espai per a les exposicions temàtiques així com xerrades, cursos, i tallers per a la ciutadania. Alhora l'adequació dels espais del Centre amb objectes històrics i decoratius donaria un valor afegit, no només estètic sinó simbòlic i promovent un fort sentiment de pertinença i legitimitat.

D'altra banda el fons museístic, com hem vist, està avalat per col·leccions ja existents i que avui es posen a disposició d'iniciatives com aquesta per tal d'assegurar-ne el futur i la pervivència. Moltes d'aquestes col·leccions avui en perill poden desaparèixer en els anys propers generant una situació d'urgència cada cop més important. Per això algunes de les col·leccions privades, formades per iniciativa de particulars, estan mirant a les institucions pertinents amb l'esperança que es concreti un projecte que asseguri el futur d'unes col·leccions que, a causa del relleu generacional, també es troben en perill. Es per aquest context general que en el moment que es concreti un acord i unes primeres mesures de recuperació patrimonial, es pot preveure la incorporació de gran quantitat de material. Això suposaria la configuració d'un fons molt important i únic que avui no ens podem ni imaginar.

4.2. Definició del centre

En aquest apartat es presenta una definició hipotètica i potser ideal que s'ajusta a les necessitats exposades anteriorment i que responen a dos eixos principals: la fortalesa d'un sector preocupat i motivat per conservar i potenciar el patrimoni sanitari; la necessitat d'una entitat transversal que aglutini totes les ciències sanitàries promovent no només el diàleg interprofessional, sinó també amb una mirada clara a la ciutadania.

4.2.1. Missió

L'Auditori tindria per missió la interpretació i difusió de la cultura sanitària catalana amb una voluntat clarament bipolar: per una banda de suport i promoció de la recerca i la innovació sanitàries i per l'altre amb una clara voluntat social d'aproximar aquest coneixement a la ciutadania. Un nou concepte, modern, integrador i sostenible per explicar històries a través no només d'aquest desenvolupament actual sinó establint alhora un vincle amb el passat a través d'estudis històrics crítics, així com la conservació i promoció del patrimoni relacionat.

4.2.2. Visió

Amb la mirada posada al futur, s'aposta per la creació d'una institució dedicada a la promoció de la Salut i el benestar que a la llarga pugui esdevenir un centre de referència com:

- Un lloc de reunió modern on posar a l'abast dels professionals els últims avenços en investigació mitjançant congressos nacionals i internacionals.
- Un espai per la conservació i exposició del patrimoni i divulgació de la història.
- Un punt de trobada per a tallers i xerrades on el tema principal sigui la salut fent participar a la ciutadania.
- Un hotel d'entitats que permeti el diàleg i la col·laboració entre associacions, fundacions i entitats relacionades amb el món social i sanitari.

En definitiva un centre on prevalgui el diàleg i la reflexió entre es-

pecialistes, mitjans de comunicació i ciutadania, per posar en comú temes medicosanitaris amb una mirada crítica, social i comunitària.

4.2.3. Valors

Entitat dedicada a la difusió de la innovació sanitària actual, un lloc de trobada de professionals: Conferencies i congressos especialitzats en ciències de la Salut de petit i gran format.

Entitat dedicada a la conservació i promoció del patrimoni sanitari Català: Museu per a exposicions temàtiques específiques i de temàtica general. Gran magatzem per a la conservació del patrimoni de manera conjunta i cooperativa.

Centre de formació especialitzada en diferents àmbits: Centre de recerca històrica i museològica. Contribució a l'estudi històric de les diferents disciplines sanitàries així com d'aproximació al seu patrimoni. També un espai per a la docència complementària i promotor de programes de professionalització i /o acadèmia.

Centre de restauració de llibres i col·leccions sobretot científiques-sanitàries, i biblioteca-arxiu històric i fotogràfic.

Oficina per a la divulgació de les ciències de la salut a la ciutadania: Espai on promoure temes d'interès social relacionats amb el benestar comunitari.

Seu d'entitats vinculades (Hotel d'entitats) Lloc de reunió d'entitats vinculades amb el sector medicosanitari, així com Reals Acadèmies, Associacions, i grups de treball de diferents temàtiques etc.

4.3. Proposta de disseny i activitats

Aquest és un apartat final d'aplicació i creació. Amb ella relacionem tots els apartats anteriors i els donem forma. Correspondria a una primera visualització del Centre, les seves parts i funcions.

4.3.1. Activitats de l'auditori-museu

Un dels objectius de tot museu és mostrar la seva col·lecció i arribar al màxim de persones possibles, en aquest sentit es plantegen diferents tipologies d'activitats dissenyades per segments específics de població diferenciant per exemple activitats per a professionals o d'altres més orientades a un públic general.

Activitats professionals

Congressos i conferències professionals d'àmbit sanitari. Alhora espai neutral per a l'organització de reunions de grups de recerca, serveis hospitalaris, associacions, etc.

Exposicions temàtiques específiques relacionades amb els congressos en cada moment. El moviment de professionals sanitaris de diferents disciplines o especialitats, promouria la realització de petites exposicions monogràfiques dissenyades especialment per als congressos, possibilitant moure un patrimoni que en ocasions presenta una interpretació complexa a un públic no especialitzat.

Activitats obertes al públic general

Exposicions divulgatives amb objectius concrets de sensibilització i informació, així com també la possibilitat d'oferir les anteriorment citades.
Xerrades, tallers i cursos de temàtica específica d'interès entorn a la salut i el benestar.

Activitats per escoles i instituts relacionades amb la història de la ciència, però també sobre salut i el benestar, tant per adults com per a infants (pares/mares i nens)

Existeix també la possibilitat de realitzar altres actes o activitats, sobretot si es preveu la incorporació d'un petit **jardí botànic** especialitzat en plantes medicinals.

Activitats de recerca, conservació, restauració i docència

El centre podria promocionar la recerca en ciències de la salut, amb la vessant de divulgació científica i comunicació corporativa, però

també englobant altres àrees de coneixement com la sociologia, l'antropologia, el disseny o la publicitat en la vessant més artística. L'objectiu principal estaria orientat a començar a construir una xarxa professional dedicada al patrimoni científic i sanitari, cobrint un buit tant a nivell educatiu com professional. Això es podria dur a terme a través de convenis amb universitats per a la realització d'estudis i pràctiques a diferents nivells com grau, màster i doctorat i en diferents àrees de coneixement.

Conclusions

Aquest treball ha suposat la oportunitat de desenvolupar una idea, un projecte, el qual s'ha anat construint molt lentament fruit de l'anàlisi de les col·leccions patrimonials d'àmbit sanitari conservades avui a Catalunya. Aquest estudi de cas real està format avui pel patrimoni de diferents disciplines sanitàries com la medicina, la farmàcia, la infermeria, la veterinària o la odontologia, malgrat no estiguin excloses altres possibilitats.

La recerca bibliogràfica posa en evidència la inexistència però d'una definició institucional en el marc europeu que englobi el patrimoni sanitari, i per tant ens veiem obligats a vincular-lo a la categoria genèrica de patrimoni científic i, en estreta relació amb aquest, s'ha contextualitzat els seu origen i evolució fins als nostres dies.

Aquest marc general és directament aplicable a les col·leccions catalanes, les quals custodien un patrimoni abundant, divers, accessible i, avui, difícil de gestionar. Es constata una gran diversitat de material i sorgeix la pregunta de si és precisament aquesta variabilitat de casos, aquesta riquesa, una de les dificultats principals del patrimoni científic sanitari que fa la tasca de gestió i classificació un repte per als professionals.

En relació a això, l'anàlisi de bibliografia especialitzada permet presentar algunes reflexions sobre el significat i els usos del patrimoni sanitari i ens condueix a una necessitat que ben formulada esdevé una oportunitat i un repte:

- Per una banda, entendre els objectes com a transmissors de va-

lors i significats, amb la voluntat no d'utilitzar el patrimoni sinó d'experimentar-lo d'una manera personal i subjectiva. Això ens porta a la necessitat de contextualitzar aquest patrimoni avui i no ahir, establir quins són els usos, els objectius i en definitiva definir quin és el retorn que aquestes col·leccions poden aportar a la societat a nivell epistemològic, pedagògic, divulgatiu i lúdic en un intent de revitalitzar-les, justificant alhora l'esforç econòmic i personal que implica conservar-les.

- Per l'altre, ser conscients que, aquesta manera d'entendre el patrimoni, transversal i dinàmica, ha de portar a la comunitat professional a redefinir el seu paper, el seu sentiment de pertinença, i ens permet entendre que el patrimoni sanitari català que es conserva és reflex directe de la participació de la societat catalana en el model mèdic i sanitari del món occidental, sent conservat com un patrimoni comú a Europa i porta, inevitablement, a definir una identitat col·lectiva i unes tradicions que ens uneixen.

No obstant avui som incapaços de dur a terme aquesta canvi de paradigma degut a la falta de suport institucional i la manca d'una xarxa professional interdisciplinària dedicada a aquesta finalitat. A tall d'exemple s'han descrit algunes de les institucions dedicades a la conservació i promoció del patrimoni sanitari català. Aquestes situades en *els llims de la utilitat* es troben avui en una situació crítica per manca d'un projecte de futur, posant en perill un patrimoni cultural, científic i documental directament relacionat amb la història de Catalunya i de la seva població.

Es tracta principalment d'entitats sorgides de la mà de professors universitaris vinculats a les diferents disciplines sanitàries o a professionals dels sector que de manera independent s'han embarcat en la tasca de conservar, salvar i visibilitzar el patrimoni històric sanitari del país. Entre ells, avui, es generalitza el desencís i la frustració sent testimonis de la desintegració dels projectes que ells mateixos han impulsat i elaborat al llarg de més de 40 anys d'activitat voluntària.

Per tot això, aquest treball proposa que la integració de les col·leccions és una opció viable i necessària amb l'objectiu de plantejar una co-

rrecta i eficaç política de recuperació d'aquestes col·leccions. Amb ella es planteja el disseny i construcció d'una entitat nova, integradora, que dotada d'un organigrama i un personal dedicat independent, pugui desencallar la situació i alleujar el pes de la responsabilitat que pateixen les institucions professionals actuals, principalment col·legis professionals, els quals no van ser creats específicament per a aquesta tasca.

Per tal de donar fortalesa a la proposta s'han presentat exemples d'equipaments culturals, elaborant propostes molt interessant amb un ampli ventall de discursos i narratives destinades, alhora, a diversos segments de població. Centrats en el context particular, s'han avaluat els tres sectors potencialment interessats en la situació del patrimoni català: 1) el sector museologia/salut; 2) el secor científic professional sanitari i, finalment, 3) el públic general. Amb això s'han establert quines necessitats podria resoldre un projecte d'integració i recuperació de les col·leccions sanitàries. Aquest anàlisi també correspon a un primer intent de definició dels *stake holders interns i externs* així com un primera descripció de públics.

En relació a això, s'ha presentat un disseny complert tant de l'equipament cultural, un Auditori Museu, amb una estructura i unes funcionalitats. Aquest avant projecte resulta una opció de moltes de les possibles, sent conscients que el projecte que es presenta és ambiciós i requerirà de molts recursos, econòmics i personals, per dur-lo a terme. Aquest Centre- equipament cultural contribuiria a:

- Protegir el Patrimoni sanitari català en totes les seves vessants: conservació, restauració, estudi i difusió d'una manera conjunta.
- Crear un equip professional interdisciplinari independent capaç d'afrontar poc a poc aquest gran repte.
- Alleujar el pes que la gestió d'aquest patrimoni suposa a les institucions actuals que faria que a la llarga no només es sentissin orgullosos sinó promoguessin la conscienciació i el respecte entre la comunitat professional actual.
- Dotar a la comunitat científica sanitària d'un espai neutral de caràcter sòcio-cultural i científic per a la reunió, interacció i diàleg interdisciplinari implicant totes les disciplines sanitàries conjuntament.

- Sumar un actiu patrimonial molt important al panorama cultural turístic i educatiu català.
- Assistir a la ciutadania apropant temes complexos mèdics i sanitaris d'una manera més propera, contribuint a una societat més saludable i sostenible.

No obstant aquest treball assenta les bases i representa un document estructurat de definició que ha de servir per abordar i difondre la problemàtica existent i presenta una solució, que no la única, i resulta una opció a avaluar, així com la possibilitat d'imaginar-ne i projectar-ne d'altres, amb configuracions i funcionalitat diferents. Si bé el futur pot portar a desenvolupar altres dissenys, la opció d'un Auditori Museu proposa deixar enrere concepcions obsoletes i plantejar un centre dinàmic, viu i sostenible, amb significat propi tant per historiadors i museòlegs, com per a la comunitat científica i la ciutadania.

D'altra banda i relacionat amb aspectes pràctics, el fons museístic està avalat per col·leccions ja existents i que avui es posen a disposició d'iniciatives com aquesta per tal d'assegurar-ne el futur i la pervivència. Alhora el col·leccionisme privat, abundant, de gran qualitat i totalment desprotegit, està mirant a les institucions pertinents amb l'esperança que es concreti un projecte que asseguri el futur d'unes col·leccions que, a causa del relleu generacional, també es troben en perill de desaparició. Es per aquest context general que en el moment que es concreti un acord i unes primeres mesures de promoció i publicitat, es pot preveure la incorporació de gran quantitat de material avui parcialment desconegut. Això suposaria la configuració d'un fons molt important, que avui no ens podem ni imaginar.

Agraïments

Aquest treball és el resultat d'una recerca desenvolupada al llarg de 5 anys, enriquida per la participació de professionals i experts en diferents sectors i té un deute indirecte amb moltes persones. Voldria agrair especialment la col·laboració de la *Comissió de Patrimoni Històric Sanitari de Catalunya* en especial a Alfons Zarzoso, tutor en la realització del primer treball de contextualització i comprensió de les col·leccions sanitàries catalanes. També a al *Grup Impulsor per la creació del Centre Museu de Ciències de la Salut* en especial la

participació inicial i imprescindible de Ramón Viader, farmacèutic i col·leccionista privat, amb qui vam desenvolupar una primera aproximació a l'estructura i funcionalitats de l'Auditori-Museu proposat.

Aquest treball neix de la inquietud pròpia i d'aquella heretada dels meus predecessors, fruit d'interaccionar i valorar el patrimoni sanitari català. Desitjo que amb aquesta nova recerca iniciem un període de reflexió per tal de trobar les aliances concretes que puguin fer de l'objectiu de la recuperació de les col·leccions sanitàries catalanes una realitat palpable.

Bibliografia

- Arnold, K; Söderqvist, T. (2011) Medical Instruments in Museums. Immediate Impressions and Historical Meanings. *Isis,* 102:718-724.
- Azuela, J.I. (2010). El marketing de la cultura y las artes: Una evolución. *Revista nacional de Administración,* 1(1):23-36.
- Hochadel, O (2007). The bussines of experimental physics: Instrument Makers and Itinerant Lecturers in the German Enlightenment. *Sicence & Education* 16:525-537. Doi 10.1007/s11191-006-9017-y.
- Jardine, B; Kowal, E; Bangham J. (2019) How collections end: objects, meaning and loss in laboratories and museus. *Published online by Cambridge University Press*.
- Nieto-Galan, A .(2011) Los Públicos de la Ciencia. Expertos y profanos a través de la historia. *Ed. Marcial Pons. Madrid* ISBN: 9788492820498.
- Pikstone, J.V. (1994) Museological Science? The place of the Analytical/comparative in ninteenth-century science, Technology and medicine. *Science History Publications*, xxxii
- Roca, A (2000) Conservar (y actualizar) el patrimonio científico. *Reviste* Mètode: *Anuario*, ISSN-e 1133-3987, Nº. 2000, págs. 38-42.
- Roca, A (2008). Col·lecciones i museus universitarios en Barcelona. Retos y responsabilidades. *Revista de Museologia*, 41: 96-94.
- Santacana, M. (2018) El patrimonio cultural y el sistema emocional: Un estado de la cuestión desde la didàctica. *Arbor Ciencia, pensamiento y Cultura*. Vol 197-788. Doi:10.3989/

arbor.2018.788n2006.
- Smith, L. (2006) Uses of Heritage. *Routledge* ISBN 9780415318310.
- Söderqvist, T. (2006) Who ‘s afraid of the recent biomedical heritage?. *Conference Proceedings: Awarness and Action-University Museums today, 2005*. Uppsala, Sweden.
- Söderqvist, T; Bencard, A; Mordhorst, C. (2009) Between meaning culture and presence effects: contemporary biomedical objects as a challenge to museus. *Stud Hist Philos Sci* ;40(4):431-8. doi: 10.1016/j.shpsa.2009.10.010.
- Söderqvist, T. (2010) The participatory Museum and Distributed Curatorial Expertise. N.T.M 18: 69-78. Doi: 10.1007/s00048-009-0010-9.
- Zarzoso, A (2008). Barcelona sense museu universitari: el cas de la Facultat de Medicina. Nova època/volum 1(1): 141-147. Doi: 10.2436/20.2006.01.16.

Annexos

El Patrimoni Sanitari Català està configurat per col·leccions públiques i també privades que, en no disposar d'espai suficient ni pressupost, no estan exposades al públic o bé només se'n pot veure una petita part. Unes col·leccions invisibilitzades, pràcticament sense públic, en institucions tancades i mancades i en definitiva sense un futur clar. És precisament això, la manca d'aquest context necessari, el que desperta la preocupació de professionals relacionats amb els diferents àmbits sanitaris i universitaris i, davant la urgència, es consolida la **Comissió de Patrimoni Històric Sanitari de Catalunya**. Es tracta d'una comissió merament nominal, els actuals conservadors i responsables de les col·leccions que, de manera individual i voluntària, s'han dedicat a la preservació d'objectes relacionats amb el seu exercici professional. Aquesta comissió està formada per els següents integrants:

- Alfons Zarzoso- medicina
- Anna Ramió Jofre- infermeria
- Anna Maria Carmona Cornet - farmàcia
- Carme Torres Panella- infermeria
- Jaume Perarnau Llorens – museòleg patrimoni científic, tècnic i industrial
- Joan Esteva de Sagrera- farmàcia
- Jon Arrizabalaga- medicina
- Josep Maria Ustrell Torrent- odontologia
- Lluís Guerrero Sala - medicina
- Martí Pumarola Batlle - veterinària
- Miquel Bruguera Cortada –medicina

Com es pot veure, un grup de professionals heterogeni i interdisciplinari de diferents àmbits la majoria relacionats amb la salut: Farmàcia, Infermeria, Medicina, Odontologia i Veterinària que el 20 de juny del 2014 signen el Manifest d'Igualada amb el subtítol *Declaració per la defensa i la promoció del Patrimoni Sanitari Català*. En concret, demanen l'adquisició d'un compromís institucional ferm, públic i privat, per tal de promoure de manera activa i efectiva la salvaguarda i promoció del patrimoni sanitari català. Ho fan a través de 9 punts:

El manifest va ser presentat i va comptar amb gran número d 'afiliacions, no obstant la seva influència va ser mínima, malgrat va aconseguir posar en moviment tot un seguit d'iniciatives. Una de les més importants va ser el compromís d'elaboració d'un Inventari General, el més detallat possible, de les col·leccions de les diferents disciplines sanitàries. Aquests inventaris presentats van ser una gran fita.

DECLARACIÓ EN DEFENSA I PER LA PROMOCIÓ DEL PATRIMONI SANITARI

1. El patrimoni mèdic català permet entendre la participació de la societat catalana en la construcció d'un model mèdic al món occidental que arrenca en època medieval fins l'actualitat i que parla d'un patrimoni comú a Europa.
2. El patrimoni mèdic català està constituït per tots aquells objectes i espais associats a unes pràctiques i a uns professionals dedicats a guardar i fomentar la salut de la població a Catalunya.
3. El patrimoni mèdic està format per les aportacions que s'han fet des de la medicina, la cirurgia, la farmàcia, la veterinària, el món empresarial i l'àmbit de la recerca.
4. El patrimoni mèdic català ha estat objecte d'interès i d'iniciatives de custòdia i difusió per part de diverses institucions, de caràcter privat, i per accions concretes a tall individual.
5. La inexistència d'una institució, com ara un museu de la salut, impedeix unificar totes aquestes accions, així com perdre una oportunitat per a comunicar coneixement científic i informar la població en matèria de salut.
6. La necessitat de trobar suports polítics i financers des de l'administració públic i des del teixit empresarial i universitari relacionat amb la medicina facilitaria la tasca de creació d'una institució encarregada de preservar i difondre el coneixement lligat al patrimoni mèdic català.
7. El risc de perdre el patrimoni mèdic català per abandó de polítiques institucionals i empresarials no només afecta al patrimoni mèdic més contemporani, sinó també al patrimoni preservat que podria córrer el risc d'entrar en circuits de venda i sortida a l'estranger.
8. El patrimoni mèdic català necessita polítiques actives de foment a partir del convenciment de la generació d'oportunitat des de diferents perspectives, com ara la sensibilització envers les pròpies tradicions culturals i científiques, la necessària educació del conjunt de la població envers el tresor de la salut i la dotació de significat i de contingut a determinades iniciatives de recuperació arquitectònica ciutadana.
9. Les persones i responsables institucionals sotasignats demanen l'adquisició d'un ferm compromís institucional, públic i privat, per tal de promoure de manera activa i efectiva la salvaguarda i promoció del patrimoni mèdic català.

Igualada, 20 de juny de 2014.

REIAL ACADÈMIA DE FARMÀCIA DE CATALUNYA